Arhimandritul Ermoghen (Adam)

CREŞTINISMUL şi RELIGIILE PĂGÂNE

Архимандрит Ермоген (Адам)

ХРИСТИАНСТВО
И
ЯЗЫЧЕСТВО

Екатеринбург
2005

Arhimandritul Ermoghen (Adam),
duhovnic şi profesor de Liturgică
la Academia Teologică din Chişinău

CREŞTINISMUL
ŞI
RELIGIILE PĂGÎNE

Ediţia a II-a

Mănăstirea Noul-Neamţ
2006

Se tipăreşte cu binecuvîntarea
Înalt Prea Sfinţitului Vladimir
Mitropolit al Chişinăului şi al Întregii Moldove

Arhimandritul Ermoghen (Alexei Gh. Adam,
născ.1929). Frate la Mănăstirea Noul-Neamţ din Chiţcani,
absolvent al Seminarului şi Academiei Teologice din Sankt-Petersburg
şi al Aspiranturii de la Academia Teologică din Moscova.
Candidat în Teologie

CREŞTINISMUL ŞI RELIGIILE PĂGÎNE

Se spune:
„Toate religiile sînt bune”.
„Toate religiile duc la Dumnezeu”.
Aşa să fie oare?

Creştinismul este religia descoperită şi întemeiată de Însuşi Dumnezeu-Fiul, Domnul nostru Iisus Hristos, venit acum 2.000 de ani în trup pe pămînt. Credința creştină este mărturisită de ortodocşi, catolici, protestanți şi denominațiile desprinse de la ei pe parcurs.

Iudaismul de asemenea este religie descoperită de Dumnezeu cu 3.500 de ani în urmă dar prin Moise şi numai pentru poporul evreu ca:

a) să păstreze credința în unicul adevăratul Dumnezeu pînă la venirea lui Mesia-Hristos (Lc 16,16; Mt 26,27-28 comp. Ir 31, 31-34; Evr 8, 6-13);

b) la ei să vină „la plinirea vremurilor” Fiul lui Dumnezeu în trup pe pămînt (Mt 15,24 comp. Dt 18, 15-19; In 1,45; 1,11), **prin prezența Sa să-L facă pe Dumnezeu*** **cunoscut oamenilor** (In 1,18; 14, 8-11) şi să-i mîntuiască **de păcat** (Mt 26, 27-28; Is 53, 8), **de blestem** (Fc 3,17; Ga 3,13), **de moarte** (1Co 15,1-58; Evr 2,14-15) şi **de sub stăpînirea diavolului** (In 12,31; FA 26,17-18; 1In 3,8);

c) prin ei această credință şi mîntuirea în Hristos să fie răspîndite la toate neamurile (Mt 28,19-20 comp. Fc 12,3; Is 49,6; In 10,16; Lc 2, 30-32; FA 11, 1-18).

Toate celelalte religii sînt **religii păgîne.**

Despre păgînism în literatura creştină există două opinii diferite:

1. Bisericească, expusă în cărțile de cult şi scrierile Sfinților Părinți în care se afirmă că păgînii se închină demonilor dar nu lui Dumnezeu. Exact aşa învață şi Sfînta Scriptură (FA 26, 17-18; 1 Co 10,20 şi altele);

2. Creştino-filozofică, care concepe păgînismul drept o rătăcire: după căderea în păcat, oamenii ar fi pierdut închipuirea corectă despre Dumnezeu şi fiind mînați de instinctul religios, ar fi început să-L caute în natura înconjurătoare. Prin urmare se crede că şi păgînii tot lui Dumnezeu se închină, numai că ei nu şi-L închipuie corect.

S-ar părea că dacă adevărurile de credință creştină sînt descoperite de Dumnezeu şi păstrate cu sfințenie de Biserică, care altă învățătură afară de cea bisericească ar mai putea exista în mediul creştin? Şi totuşi, punctul de vedere creştino-filozofic există şi chiar îşi găseşte adepți printre intelectualii creştini.

Această atitudine a unor intelectuali față de învățătura oficială a Bisericii poate fi oarecum explicată prin:

---

* Pe Care păgînii nu-L ştiau deloc; evreii Îl ştiau dar unilateral.

a) **intenția de a urma teoriei monoteismului primitiv** la modă astăzi, formulată probabil, spre a promova ideea existenței inițiale şi omniprezente a credinței în Dumnezeu şi finisată de preotul catolic, etnograf şi lingvist, Wilhelm Schmidt (1868-1954)[1] ca o contrareacție la învățătura unor cercetători, cum ar fi E. Tylor, J. Frazer, E. Durkheim, Z. Freud şi alții, care calificau religia ca un fenomen pur omenesc, apărut în timp şi fără de vreo descoperire supranaturală;

b) **dorința de a evita, totodată, şi problema demonilor,** informațiile despre care de cele mai multe ori fiind contradictorii şi confuze, de către unii oameni sînt considerați ființe fantastice. Iar în legătură cu cunoscuta vînătoare de vrăjitoare din Evul Mediu, chiar şi unii teologi ortodocşi, din teama de a fi acuzați de reînvierea demonomaniei, se străduiesc să explice „ştiințific" apariția religiilor păgîne, adică fără participarea demonilor (neobservînd, că „împreună cu apa, aruncă din scăldătoare şi „copilul").

Referitor la demoni, în Dicționarul Teologic Bisericesc Ortodox citim: „Conform învățăturii Bisericii, demonii sînt o realitate groaznică; omul credincios are dreptul să considere naive închipuirile folclorice şi superstițiile populare, care de-a lungul istoriei s-au amestecat cu cunoştințele practice şi raționamentele dogmatice despre demoni, dar nu şi mărturiile unanime ale Sfintei Scripturi şi Sfintei Tradiții despre această realitate. Demonii într-adevăr sînt răi, astfel încît toate cele provenite de la ei, sînt de asemenea rele şi orice legătură benevolă cu ei, fie şi din curiozitate, constituie o înaltă trădare înaintea lui Dumnezeu"[2].

Iată cum adepții punctului de vedere creştino-filozofic îşi bazează teoria lor.

„Întunecarea minții, scrie protoiereul Pavel Svetlov, profesor de teologie la Universitatea Imperială din Kiev, s-a manifestat deja la primii oameni; şi la ei s-a observat o diminuare a înțelegerii religioase: Adam, căuta să se ascundă de Dumnezeu cel omniprezent după copaci, adică în conştiința sa, sub influența stării sale morale, s-a întunecat ideea despre omniprezența lui Dumnezeu"[3].

Dar din textul Sfintei Scripturi putem deduce că în rai Dumnezeu se arăta oamenilor în chip de om (Fc 3,8), iar Adam şi Eva puteau să nu ştie că Dumnezeu este omniprezent. Prin urmare, era firesc ca ei, ruşinîndu-se de goliciunea lor (Fc 3,10), să se ascundă după copacii din rai. Aşadar, acest comportament al strămoşilor noştri nu poate servi drept dovadă a diminuării înțelegerii la ei a adevărurilor spirituale.

Explicînd apariția păgînismului fără participarea demonilor, doar prin căutarea lui Dumnezeu de către omul păcătos sub influența instinctului religios, punctul de vedere creştino-filozofic contravine adevărului prin faptul că:

1. **Denaturează învățătura bisericească,** confirmată de Sfînta Scriptură, care identifică păgînismul cu puterea satanei asupra lumii. Însuşi Domnul Iisus Hristos l-a trimis pe Sfîntul Apostol Pavel să predice păgînilor ca aceştia „să se întoarcă de la întuneric la lumină şi de la puterea satanei la Dumnezeu" (FA 26, 15-18). În Epistola întîia către Corinteni se spune că „păgînii, aducînd jertfă, o aduc demonilor, şi nu lui Dumnezeu" (1 Co 10,20 comp. Dt 32,17; Ps 105,37; Ap 9,20 şi altele).

Interpretînd după placul lor Sfînta Scriptură, adepții teoriei creştino-filozofice ajung uneori la concluzii de-a dreptul ridicole:

a) În Biblia cu comentarii, editată sub redacția lui A. P. Lopuhin, se susține că ideea despre arătarea satanei în chip de înger luminos (2 Co 11,14), Sfîntul Apostol Pavel ar fi împrumutat-o „din datinile evreieşti"[4];

b) teologul rus, profesorul N. N. Glubokovski consideră că Sfîntul Apostol Pavel, scriind creştinilor din Corint să se ferească de jertfele aduse idolilor (1 Co 10, 14-22), a folosit ideea păgînă de închinare la demoni prin intermediul idolilor, „ca astfel să protejeze importanța interdicțiilor sale"[5];

c) în opinia episcopului Hrisanf (Retivțev), scriitorii bisericeşti care afirmau că, cultul păgîn este închinare la demoni, „încă nu s-au eliberat de concepțiile moştenite de la acelaşi păgînism"[6].

2. Contravine şi altor texte biblice, în care se afirmă clar că păgînii deloc nu-L ştiau pe Dumnezeu şi prin urmare, păgînismul nu poate fi considerat o denaturare a religiei primare din rai ci prezintă un eveniment nou, independent, în istoria omenirii:

a) „Atunci, necunoscînd pe Dumnezeu, slujeați celor ce din fire nu sunt dumnezei; acum, însă, după ce ați cunoscut pe Dumnezeu, sau, mai degrabă, după ce ați fost cunoscuți de Dumnezeu, cum vă întoarceți iarăşi la înțelesurile cele slabe şi sărace, cărora iarăşi voiți să le slujiți ca înainte?" (Ga 4, 8-9);

b) "(Voi) erați, în vremea ceea, în afară de Hristos, înstrăinați de cetățenia lui Israel şi străini de aşezămintele făgăduinței, lipsiți de nădejde şi fără de Dumnezeu, în lume" (Ef 2,12);

c) Afirmații asemănătoare întîlnim şi în Vechiul Testament: Dt 32,17; Ps 78,6; Ir 10,25 etc.

Plină de învățăminte în acest sens, este istoria religioasă a poporului evreu. Numeroase minuni făcuse Dumnezeu înaintea lor şi în Egipt, şi la trecerea prin Marea Roşie, dar a fost destul ca Moise din porunca Domnului să se depărteze pentru puțin timp în muntele Sinai, şi poporul evreu îndată s-a întors la zeii păgîni. Ei nicidecum nu puteau înțelege noțiunea de unicul adevăratul Dumnezeu. Pentru ei Iehova era un dumnezeu ca toți ceilalți, numai că mai puțin cunoscut, neobişnuit şi încă nou. Mai tîrziu evreii de mai multe ori reveneau la păgînism.

Ceva asemănător se atestă şi la vecinii şi rudele lor pe linia lui Avraam – arabii. Aceştia totuşi au conştientizat noțiunea de singurul adevăratul Dumnezeu, însă doar noțiunea, căci în loc de adevăratul Dumnezeu, Dumnezeul lui Avraam şi al lui Moise, ei l-au acceptat ca atare pe zeul lor păgîn Allah, care ar fi avut trei fiice (Manat, Al-Lat şi Al-Uțța), şi de care l-au lipsit apoi[7].

3. Subapreciază aptitudinile raționale ale omului păgîn care, chipurile era atît de ignorant, încît se ruga la diferite obiecte şi fenomene ale naturii, fără să-şi dea seama că acestea sînt lucruri neînsuflețite şi nu pot nici să răspundă, nu să şi mai facă bine sau rău. Între timp, unii cercetători contemporani, cum ar fi norvegianul Tur Hejerdal, stăruie tot mai mult asupra ideii că vom putea înțelege omul antic doar cu condiția să nu-i subapreciem intelectul[8].

4. Nu există dovezi certe că omul ar poseda un instinct religios deosebit. În pofida faptului că oamenii din toate timpurile (cu unele excepții), au fost religioşi, putem doar presupune şi nu să demonstrăm existența unui instinct religios deosebit. Teologul rus protopresbiterul I. Ianîşev defineşte noțiunea de instinct în felul următor: „Orice necesitate, sau instinct, sînt ipoteze pe care le admitem în mod inconştient cu privire la acțiunile (obiectului însuflețit), care, în anumite circumstanțe permanent se repetă şi motivele cărora nu le cunoaştem"[9]. Însuşi Ianîşev neagă prezența la om a vreunui sentiment religios nativ[10]. De aceeaşi părere este şi Irineu Mihălcescu, renumit teolog şi mitropolit român, care afirmă că, "Ceva religios, nativ există în noi, dar aceasta nu este o idee, fie şi confuză, ci doar o nemulțumire profundă a întregii noastre ființe, insatisfacția sufletului nostru față de tot ce este trecător, limitat şi aspirațiile puternice spre ceva înălțător, sublim şi veşnic".[11] În loc de instinct religios mai corect ar fi să vorbim de conştiința omului, despre care se menționează şi în Sfînta Scriptură (Rm 13,5; 2, 14-15 comp. Evr 8,10 şi altele).

Prin conştiință, s-ar putea mai bine explica prezența la popoarele înapoiate a unor noțiuni sublime despre dumnezeu-creatorul şi despre morală, fără a le considera drept reminiscențe ale religiei din rai. Sfîntul Apostol Pavel scrie despre aceasta în Epistola către Romani: „Căci, cînd păgînii care nu au lege, din fire fac ale legii, aceştia, neavînd lege, îşi sînt loruşi lege, ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conştiinței lor şi prin judecățile lor, care îi învinovățesc sau îi şi apără" (Rm 2, 14-15).

5. Dacă păgînismul este o simplă rătăcire şi păgînii se închină aceluiaşi Dumnezeu Căruia I se închină şi creştinii, atunci nu există diferență principială între creştinism şi păgînism, şi creştinii n-ar săvîrşi păcat de moarte dacă s-ar închina şi zeilor păgîni. Şi mucenicii creştini în zadar ar fi suferit moartea de la păgîni, refuzînd să aducă jertfe idolilor. Dar în Sfînta Scriptură nu este nici o aluzie la faptul că zeii ar avea ceva dumnezeiesc. Dimpotrivă, se afirmă categoric că **zeii păgînilor nu sînt dumnezei** (Dt 32, 17-21; Ir 2,11; 5,7; Gl 4,8; Ef 2,12 ş. a.); ei se contrapun lui Dumnezeu, iar cei ce se închină lor săvîrşesc păcat foarte mare înaintea lui Dumnezeu, Îl trădează pe Dumnezeu (Dt 32, 17-21; Jd 2, 11-13; Ir 1,16; 16,11; 44, 2-9; Am 5, 26-27 şi altele). Acestea se spun despre zeii păgînilor, deoarece tot de Sf. Scriptură ei sînt numiți demoni (1 Co 10,20; FA 26, 17-18; Ap 9,20; Ps 105,37), iar nu închipuiri greşite despre Dumnezeu, cum rezultă din teoria creştino-filozofică.

Unii creştini nu acceptă faptul că păgînii se închină demonilor şi nu lui Dumnezeu, din motivul că nu cunosc suficient de bine învățătura creştină despre demoni.

Un alt motiv l-ar constitui lipsa unui studiu cît de simplu, privind adevărata istorie a apariției cultelor păgîne.

Lucrarea respectivă constituie o încercare de a completa această lacună.

Cine sînt demonii? Ei sunt îngeri căzuți, care „nu şi-au păstrat demnitatea" şi s-au transformat din buni în răi. (Iuda 6; In 8,44). Ei mai sînt numiți şi **duhuri**

rele (Lc 7,21; 8,2; Ef 6,12), **duhuri necurate** (Mt 10,1; Mc 1, 23-27; 3,11; 5, 2-13; 6,7; 7,25; 9,25; FA 5,16; 8,7), **demoni** (Mt 8,31; 12, 24-28; 17,18; Mc 3,15; 7, 26-30; Lc 10,17), **draci, putere necurată** ş. a. m. d.

Căpetenia demonilor poartă denumirea de **diavol** (greceşte διαβολοζ – clevetitor, ispititor – Mt 4,1; Lc 4,2; In 8,44; 1 In 3,8; Evr 2,14; Ap 20,2; 1 Ptr 5,8 ş. a.), **Satana** (evreieşte – vrăjmaş – Mt 12,26; Mc 3,26; Lc 10,18; 11,18; 22,31; FA 26,18; 2 Co 11,14; 2 Tes 2,9; Ap 2,13; 12,9), **Beelzebul** (Mt 12, 24-27), **Veliar** (2 Co 6,15), **Balaurul** (Ap 12, 7-9; 20,2), iar ceilalţi se numesc **îngerii diavolului** (Mt 25,41; Ap 12,9) sau **îngerii satanei** (2 Co 12,7).

Ei au fost numiţi **îngeri răi,** din cauza atitudinii lor ostile faţă de oameni, căci, fiind răi, mult rău fac oamenilor: au înşelat pe Adam şi Eva, îndemnîndu-i să guste fructul din pomul cunoaşterii binelui şi răului şi prin aceasta lipsindu-i pe oameni de viaţa în rai. Ei şi astăzi continuă **să-i ispitească** (Lc 4,2; Mc 4,15; 1 Co 7,5; 2 Co 2,11); **să le inspire gînduri şi dorinţe rele** (In 8,44; 13,2; FA 5,3); **să le provoace suferinţe fizice şi boli** (Iov 1, 6-22; 2, 1-7; Lc 8, 26-29; 13, 10-16; FA 10,38; 2 Co 12,7); **să se arăte în mod văzut** (2 Co 11,14; Mt 4, 1-10), făcînd şi multe altele prin care tind să smintească, să deruteze, să intimideze oamenii. N-au fost scutiţi de uneltirile lor nici oamenii sfinţi, nici Apostolii (Lc 22,31; 2 Co 12, 7-9), nici chiar Însuşi Fiul lui Dumnezeu, cînd a venit în trup pe pămînt (Mt 4, 3-11).

Sfinţii Apostoli ne preîntîmpină despre primejdia ce vine din partea lor:

“Fiţi treji, privegheaţi. Protivnicul vostru, diavolul, umblă răcnind ca un leu, căutînd pe cine să înghită” (1 Ptr 5,8).

“Îmbrăcaţi-vă cu toate armele lui Dumnezeu, ca să puteţi sta împotriva uneltirilor diavolului. Căci lupta noastră nu este împotriva trupului şi a sîngelui, ci împotriva începătoriilor, împotriva stăpîniilor, împotriva stăpînitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutăţii, care sunt în văzduhuri” (Ef 6, 11-12).

Deşi îngerii răi sînt vrăjmaşi de moarte ai oamenilor şi acţiunile lor malefice pot să-i ducă la tot felul de crime, pînă şi la sinucidere şi pierderea mîntuirii, ele pot deveni şi utile pentru oameni, altfel Dumnezeu nu le-ar fi admis (comp. 1 Co 10,13). Sfîntul Vasile cel Mare scrie că Dumnezeu îngăduie cruzimea demonilor pentru vindecarea noastră[12]. Relaţiile dintre îngerii răi şi oameni pot fi asemănate cu cele dintre animalele răpitoare şi victimele lor. Pentru animalul-victimă (căprioară, iepure) răpitorul (lupul) este vrăjmaş de moarte (dacă-l prinde, îl devoră). Pentru specia întreagă, însă, răpitorii sînt chiar de folos: nu le permit înmulţirea peste măsură; eliminînd exemplarele bolnave, slăbite şi anormale ajută la însănătoşirea şi selecţia populaţiei; condiţionează răspîndirea lor în spaţiu; le formează deprinderile (să fie mai atenţi, mai sprinteni), contribuind astfel la formarea speciei date[13].

În teologia creştină se consideră că pricina căderii îngerilor, transformării lor din buni în răi, a fost generată de mîndrie: căpetenia lor Lucifer, sau Deniţa, care va deveni mai apoi diavolul şi satana (Ap 12,9), a căzut fălindu-se cu starea sa luminoasă în care se afla şi prin care se evidenţia în ierarhia cerească. Căzînd

de la Dumnezeu, el a atras după sine şi pe alţi îngeri din subordonarea sa. În căderea împăratului Tirului descrisă de proorocul Iezechiel (28, 12-19) şi a împăratului Babilonului relatată de proorocul Isaia (14, 12-14), mulţi dintre Sfinţii Părinţi ai Bisericii (Atanasie cel Mare, Ambrozie al Mediolanului, Ioan Gură de Aur, Ioan Damaschin) vedeau modul căderii satanei. Căderea însă nu i-a transformat pe diavol şi îngerii săi în vrăjmaşi neîmpăcaţi (antipozi) ai lui Dumnezeu, precum consideră unii oameni, căci şi după cădere ei se supun necondiţionat lui Dumnezeu atunci cînd le limitează activitatea. Pe Iov, spre exemplu, satana a putut să-l ispitească doar cu permisiunea lui Dumnezeu şi numai în măsura pe care i-a indicat-o Dumnezeu (Iov 1, 6-12). Asemenea şi pe Sfinţii Apostoli, conform Evangheliei, satana **a cerut** să-i „cearnă ca pe grîu", adică să-i supună unor ispitiri dure, dar din text se poate înţelege că i-a fost permis să-l ispitească doar pe Simon Petru (Lc 22, 31-32). Fără permisiunea Domnului nici măcar în porci demonii nu au putut intra (Mt 8, 28-32).

Satana şi îngerii lui alcătuiesc o întreagă **împărăţie**, căci Domnul a zis că „dacă satana scoate pe satana… atunci cum va dăinui împărăţia lui?" (Mt 12, 24-26).În prezent puterea împărăţiei satanei se extinde asupra spaţiului dintre cer şi pămînt, de aceea satana este supranumit „stăpînitorul puterilor văzduhului" (Ef 2,2 comp. Ap 12, 7-9). Pînă la venirea Fiului lui Dumnezeu în trup pe pămînt satana avea putere şi asupra întregii omeniri (cu excepţia evreilor din Vechiul Testament), căci Domnul a zis că „acum stăpînitorul lumii acesteia va fi aruncat afară" (In 12,31). Această putere a satanei asupra lumii este identificată cu păgînismul. Sfînta Scriptură spune că Sf. Apostol Pavel a fost trimis să propovăduiască păgînilor ca ei **„să se întoarcă de la întuneric la lumină şi de la stăpînirea lui satan la Dumnezeu"** (FA 26,18). Acelaşi lucru se afirmă în mai multe locuri ale Scripturii (Dt 32,17; Ps 105,37; 1 Co 10,20; Ap 9,20).

Sfinţii Părinţi ai Bisericii, de asemenea, considerau cultul păgîn ca închinare demonilor. „Au ajuns ei pînă la aşa nelegiuire, scria Sfîntul Atanasie cel Mare despre păgîni, că au început în cele din urmă a se închina demonilor şi, făcîndu-le pe plac, îi numeau dumnezei"[14]. După Sfîntul Ierarh Grigore Teologul, închinarea la idoli este unul „din şiretlicurile celui viclean"[15]. Iar Sfîntul Ierarh Ioan Gură de Aur afirmă că „demonii au făcut idolii"[16]. Idei asemănătoare întîlnim şi la Sf. Vasile cel Mare, şi la Sf. Ioan Damaschin şi la alţii. Afirmaţii similare se conţin şi în cărţile de cult ale Ortodoxiei: „Cu cinstit sîngele Tău, Doamne, zidirea ai curăţit de sîngele ce se aducea necuraţilor diavoli şi ai curmat spurcatele jertfe, Cuvîntule al lui Dumnezeu"[17].

Una din cauzele care a dus la apariţia teoriei creştino-filozofice a fost şi neclaritatea, pentru unii, a rolului pe care l-au avut demonii în formarea cultului păgîn. Iată ce scria adeptul acestei teorii episcopul Hrisanf: „Participarea activă a demonilor în păgînism, rolul prea mare atribuit lor, generează multe confuzii care sînt în defavoarea creştinismului. Dacă acestea (misterele păgîne) erau cu adevărat ceva asemănătoare cu tainele creştine, atunci ce nou a adus însuşi creştinismul? Dar dacă este vorba doar de nişte exteriorizări, atunci de ce apologeţii îi acordă o

importanță atît de mare? Dacă duhul răutății era atît de precaut și dacă a fost atît de implicat în inventarea cultului păgîn, care sînt dimensiunile acestei participări și unde sînt criteriile adevărului? Și atunci ce reprezintă însuși omul și dezvoltarea lui?”[18]

Din Sf. Scriptură totuși se poate afla măsura participării demonilor în formarea cultului păgîn după felul cum acționează asupra oamenilor: **ispitire** (Lc 4,2; Mc 4,15; 1 Co 7,5; 2 Co 2,11), **inspirarea gîndurilor și dorințelor rele** (In 8,44; 13,2; FA 5,3), **dureri fizice și boli** (Iov 1, 6-22; 2, 1-7; Lc 8, 26-29; 13, 10-16; FA 10,38; 2 Co 12,7), **arătarea în chip văzut** (2 Co 11,14). Anume aceste influențe și sînt elementul demonic în formarea cultului păgîn, iar restul este omenesc. Demonii, desigur, utilizau aceste forme de influență și în vechime. Atît doar că după venirea Fiului lui Dumnezeu în trup oamenii se tem mai puțin de demoni, iar aceștia au început să aplice procedee mai mult indirecte, ascunse, și anume: ispite, insuflarea gîndurilor și a dorințelor rele. Pe cînd în vechime, conform datelor arheologice și de alt gen, ei făceau aceasta în mod deschis, făcîndu-și apariția în chip văzut sau provocînd dureri fizice și boli. Sub presiunea acestor arătări deschise au luat naștere cele trei forme ale păgînismului: cultul spiritelor, cultul morților (strămoșilor) și cultul zeilor. Căci numai relevații supranaturale și constante, iar nu ocazionale, ale lui Dumnezeu sau ale diavolului puteau să ducă la apariția religiei.

Este oare posibilă arătarea demonilor oamenilor? În Sfînta Scriptură găsim numeroase confirmări arătărilor lui Dumnezeu și ale îngerilor oamenilor. Avraam a primit pe Dumnezeu împreună cu doi îngeri, a discutat cu Dînșii, Le-a spălat picioarele și I-a ospătat (Fc 18, 1-33). Și Lot i-a primit pe îngeri, iar locuitorii Sodomei vroiau chiar să se împreuneze cu ei (Fc 19, 1-22); îngerul l-a oprit pe Avraam să-l aducă jertfă pe fiul său Isaac (Fc 22, 10-12); Moise a discutat cu Dumnezeu și L-a văzut (Ieș 3, 1-22; 4, 1-17; 33, 7-23); îngerul i s-a arătat lui Iosua Navi lîngă Ierihon (Ios 5, 13-15); Manoi a conversat cu îngerul (Jd 13, 1-23); arhanghelul Gavriil a adus lui Zaharia vestea despre nașterea lui Ioan Înaintemergătorul (Lc 1, 5-20) și Fecioarei Maria vestea despre nașterea de la ea a Fiului lui Dumnezeu cu trupul (Lc 1, 26-38); Însuși Fiul lui Dumnezeu a venit în trup pe pămînt. Dacă toate acestea au fost posibile, de ce nu puteau fi posibile arătările demonilor? Și Sfîntul Apostol Pavel scrie că satana se arată oamenilor și poate să ia chip de înger luminos (2 Co 11,14). Căci, după natura lor, aceștia sînt, de asemenea, duhuri.

Cînd a apărut păgînismul? Bazîndu-se pe datele din Sfînta Scriptură, unii teologi conchid că păgînismul a apărut imediat după potopul lui Noe[19], iar conform descoperirilor arheologice (utilizarea amuletelor, metodele de înhumare), fenomenul a apărut în paleoliticul superior, mai precis, în epoca Orignac – Solutreil circa 40 mii de ani în urmă[20].

Astăzi savanții nu mai neagă categoric că ar fi existat un potop în toată lumea despre care scrie Biblia, deși datarea lui este discutabilă. Unii, orientîndu-se după pieirea în masă a faunei, susțin că potopul ar fi avut loc cu 13 mii de ani în

urmă[21]. Sfînta Scriptură însă spune destul de clar că Dumnezeu a făcut potopul pentru a-i nimici anume pe oameni, care, după amestecarea celor două neamuri (urmaşii lui Cain şi cei ai lui Set, fiii protopărintelui Adam), chiar şi după scurtarea vieţii lor la 120 de ani şi, probabil, după alte măsuri de îndreptare, oamenii s-au dovedit a fi atît de răi, încît Dumnezeu a decis să-i piardă prin potop, lăsînd în viaţă doar familia din opt persoane a dreptului Noe (Fc 6, 1-22).

Vom încerca, aşadar, să datăm potopul lui Noe după fenomenul de pieire a oamenilor, şi nu numai al animalelor, folosind şi unele date ştiinţifice. Atunci cînd se depistează osemintele vreunei subspecii umane antice, antropologii le atribuie denumire după **locul descoperirii precum şi după alte semnalmente: sinantrop** (omul chinez), **neandertalian** (după denumirea localităţii din Germania, unde pentru prima oară au fost descoperite osemintele acestuia), **homo erectus** (omul cu poziţie verticală), **homo sapiens** (omul cu raţiune) ş.a.m.d. Biblia ne vorbeşte doar despre două subspecii de oameni: **prepotopian** şi **postpotopian.** Subspecia de după potop este considerată omul contemporan (**homo sapiens**), iar prima subspecie – predecesorul său (**omul neandertalian**, vezi desenele 11, 12).

Conform datelor ştiinţifice, **neandertalianul** a locuit pretutindeni pe pămînt acum 200 – 160 mii de ani în urmă; apoi, din motive necunoscute, el a dispărut cu totul de pe faţa pămîntului, fiind considerat ramură „oarbă" a speciei umane. În locul lui, nu se ştie de unde, pe teritoriul Europei a apărut acum 40 mii de ani[*] specia contemporană de oameni – **homo sapiens,** care, de asemenea, nu se ştie cum a devenit (în comparaţie cu predecesorul său) atît de raţional[22].

În Biblie pot fi găsite răspunsuri la multe din aceste întrebări: neandertalia**nul** a pierit în apele potopului, iar **homo sapiens** provine de la familia lui Noe, care pînă la potop a trăit împreună cu neandertalienii (Fc 6, 1-14; 7,21) Nu coincide doar data potopului, care ar fi trebuit să fi avut loc mai devreme de apariţia **homo sapiens** în Europa. Posibil, că acum 13 mii de ani în urmă animalele să fi pierit din cauza altor cataclisme.

Cum a apărut păgînismul? În Biblie nu găsim răspuns clar la această întrebare.

În peşterile munţilor Pirinei desenate de oamenii din epoca paleoliticului superior (30-10 mii de ani în urmă) de rînd cu chipurile oamenilor şi ale animalelor se găsesc şi figuri asemănătoare cu oamenii, dar cu coarne şi coadă. Oamenii şi scenele de vînătoare sînt desenate în mod realist, pe cînd figurile respective sînt redate în mod schematic. Animalele sînt reproduse din natură, dar oameni cu coarne şi coadă parcă nu există în natură. Savanţii se întreabă: ce reprezintă aceste figuri? Şi de ce animalele sînt desenate bine, iar aceste fiinţe enigmatice mai rău? Unii consideră că figurile reprezintă pe vînători mascaţi în animale, alţii că sînt vrăjitori sau strămoşi totemici. Toţi însă sînt univoci că

[*]Conform datelor mai noi, **homo sapiens** ar fi apărut în Europa nu acum 40 mii de ani, dar 35 mii de ani în urmă (Джин Сенди. Боги, создавшие небо и землю. – Москва, 2001. – С. 120)

desenele acestor fiinţe stranii reflectă credinţele religioase ale oamenilor din paleoliticul superior[23].

Dar de ce nu am admite că aceste fiinţe enigmatice îi reprezentau pe demoni? Căci anume astfel îi închipuim pe demoni şi noi astăzi: semănînd la chip cu oamenii, dar cu coarne şi coadă. În acest caz pictorii antici desenau din natură nu doar figurile animalelor şi scenele de vînătoare, dar şi chipurile demonilor, cu singura deosebire că primele erau copiate destul de realist, deoarece erau fiinţe bine cunoscute, pe cînd demonii erau reprezentaţi schematic, dat fiind faptul că li se arătau mai rar, din depărtare şi pentru scurt timp (vezi desenele 1-4)[*].

Există şi date istorice care atestă credinţa oamenilor în spirite. Prima menţiune despre religie în istoria Chinei, se referea la jertfele aduse duhurilor munţilor[24]. Şi religia primară a babilonienilor de asemenea, conform istoricilor, consta în frica faţă de spirite[25].

Astăzi este dificil să ne imaginăm cum şi în ce circumstanţe oamenii antici au început să creadă în spirite. Cunoscătorii vieţii duhovniceşti, asceţii creştini, ne pot ajuta să ne orientăm puţin în această problemă. „Cunoaştem bine, atît din propria noastră experienţă cît şi din tradiţiile Sfinţilor Părinţi, că demonii nu au astăzi acea putere ca altă dată la începutul sihăstriei, cînd rar călugăr trăia în pustiu, spuneau sihastrii egipteni preacuviosului Ioan Casian Romanul. Fiindcă atunci ei aveau aşa o cruzime, încît foarte puţini, doar cei dîrzi şi înaintaţi în vîrstă abia de puteau să suporte viaţa în pustiu. Chiar şi în chinovii, unde locuiau cîte opt şi zece oameni, era aşa o cruzime din partea lor şi întreprindeau atît de des atacuri văzute, încît nu puteau să doarmă toţi odată, ci pe rînd: cînd unii dormeau, ceilalţi se trezeau şi stăteau la straja celor ce aveau nevoie de odihnă"[26]. Despre asemenea atacuri făţişe ale demonilor vorbesc şi alţi asceţi creştini, mai ales pustnicii, cum ar fi Antonie cel Mare, Isaac Sirianul, Rufin şi alţii[27].

Tradiţiile multor popoare de asemenea conţin relatări despre arătări ale demonilor în locurile nepopulate: în păduri (duhul pădurii), duhul care apare în pădure (muma pădurii), lîngă bazinele acvatice (ştima apei), lîngă sau în casele părăsite (duhul casei), în munţi (duhul muntelui), lîngă rîu (duhul rîului), în peşteri, în pustiu, sub un anumit copac etc[28][**].

Probabil, demonii se arătau oamenilor speriindu-i, atunci cînd aceştia îi deranjau, sau, ca în cazul călugărilor, despre care scrie Ioan Casian Romanul, cînd aceştia se stabileau cu traiul în locurile pustii.

Fiind fiinţe spirituale, fără trup material, duhurile malefice pot lua cele mai diferite chipuri atunci cînd se arată oamenilor: şarpe, precum s-a arătat Evei în rai

---

[*] Pe lîngă chipurile oamenilor cu coadă şi coarne din paleoliticul superior s-au mai păstrat şi alte desene, reprezintînd oameni, deghizaţi în măşti de animale şi, ca regulă dansînd. (П. П. Ефименко. Первобытное общество. – С. 522)

[**] Aici sînt utilizate rezultatele expediţiilor etnografice, editate în perioada regimului ateist. Ele conţin un valoros material factologic, pe cînd comentariile posibil să fi fost făcute în conformitate cu conjunctura politică.

(Fc 3, 1-5 comp. Ap 12,9); bărbat cu coarne şi coadă, precum se vede în desenele din munţii Pirinei; bărbat obişnuit, acoperit în întregime cu păr[29]; femeie sau fată goală[30]; bătrîn-pitic (spiriduş)[31]; pisică, cîine, porc sau alte animale, de obicei de culoare neagră; de asemenea ele se pot transforma în fum, vîrtej etc[32].

Întîlnirea cu demonii este un eveniment foarte neplăcut pentru om: el înţepeneşte, este cuprins de o groază inexplicabilă, îşi pierde puterile, este scuturat, ba chiar poate să-şi piardă cunoştinţa[33]. Şi pentru a se apăra de demoni oamenii foloseau amulete, descîntece, le aduceau jertfe[34].

Ar părea stranie ideea de apărare de demoni cu amuletă dintr-un dinte al unui animal răpitor sau din alte obiecte neînsemnate. Dar la aceiaşi asceţi creştini, găsim argumentare a răspunsului şi la această întrebare: ei recomandă ca în cazul atacurilor demonice să nu ne înfricoşăm, să nu ne temem[35]. În acest sens (al afirmării) ajuta amuleta.

Iată cum explică însemnătatea amuletei în viaţa omului antic cercetătorul ateist: „În aceste condiţii (complicate), care instigă conştiinţa la închipuiri iraţionale, obiectul de cult, devine un fel de susţinere psihologică pentru imaginaţia speriată şi fiecare reuşită personală, vînătorul o atribuia în mod firesc acestui obiect”[36].

În mod identic ar fi putut să apară şi **descîntecul**. Cele două elemente se deosebesc doar prin faptul că amuleta reprezintă un obiect, iar descîntecul – pronunţarea unor anumite cuvinte, avînd drept scop să ordoneze, să-l impună pe spiritul malefic să procedeze aşa, precum are nevoie sau doreşte omul. Amuleta, constituia o modalitate timidă de apărare de demoni, pe cînd descîntecul era deja o formă mai îndrăzneaţă, ba chiar de ofensivă. Pe lîngă faptul că descîntecul îi inspira omului încredere, el exercita după cum se vede şi o oarecare influenţă asupra demonilor. Dacă în creştinism demonii sînt izgoniţi prin invocarea numelui Domnului Iisus Hristos (spre ex., FA 16, 16-18), atunci în păgînism, probabil, avea importanţă anume porunca cu hotărîre exprimată în repetate rânduri de către vrăjitor.

Jertfa este darul adus duhului necurat cu scopul de a-l îmbuna; încrezându-se în influenţa binefăcătoare a darului, omul, posibil, va fi avut mai puţină frică. La fel ca şi descântecul, jertfa, pe lângă încrederea în sine, mai avea, probabil, o oarecare influenţă şi asupra spiritului malefic, mîngîindu-i amorul propriu. În munţii Altai, spre exemplu, cei care merg prin trecătoarele montane, aruncă într-o grămadă pietricele, monede, bucăţele de stofă şi alte obiecte ca dar pentru „stăpînul” trecătorii[37].

Văzînd că amuletele şi descîntecele îi „ajută” să se apere de demoni, oamenii antici au început să le folosească şi în viaţa lor cotidiană în diverse scopuri: pentru a face rău altor oameni (magie dăunătoare sau vătămătoare), pentru a se apăra de duşmani şi a-i învinge (magie militară), pentru tratament (magie medicală), pentru a atrage simpatia persoanei îndrăgite (magie de dragoste), pentru succes la pescuit şi vînătoare (magie meşteşugărească), pentru invocarea ploii, recoltelor bogate şi protejarea de dăunători (magie agrară), pentru

protejarea animalelor domestice de boli şi răpitori (magia crescătorilor de vite) ş.a.m.d.[38]. Pentru a-i încredinţa pe oameni că amuletele şi descîntecele le ajută cu adevărat în toate circumstanţele, demonii puteau să-şi aducă contribuţia şi în alte genuri de magie.

Oricine putea aduce jertfe spiritelor, precum şi să se protejeze de ele cu ajutorul descîntecelor[39], însă cel mai frecvent acestea erau practicate de persoane anumite, bărbaţi sau femei – şamani, vrăjitori, magi – înzestraţi cu abilităţi deosebite, cum ar fi capacitatea de a visa, de a cădea în transă; de cei ce sufereau de epilepsie sau au urmat un curs special de instruire la predecesori[40].

Astfel, putem afirma că în evoluţia cronologică a păgînismului mai întîi a apărut **cultul spiritelor**, adică frica de demoni şi apărarea de ei cu ajutorul amuletelor, descîntecelor şi jertfelor, precum şi o oarecare legătură cu aceştia.

Oamenii antici s-au arătat interesaţi şi de forţa extraordinară a demonilor, unii căutînd posibilităţi de a stabili contact cu ei, de a-i folosi ca ajutoare. În Africa, spre exemplu, oricine putea să aibă spiritul său protector. În acest scop se pregătea un obiect în care urma să se instaleze spiritul. În urma unui control riguros de trei zile obiectul se considera **fetiş** şi lui începeau să i se aducă jertfe[41]. Practica de a obţine un spirit protector este atestată şi la indienii din America de Nord. Viziunea sau vedenia, care i se arătă omului în vis după o pregătire specială în anii tinereţii prin post, izolare, auto-torturare era interpretată ca o chezăşie a succesului în viaţa persoanei respective, căci duhul urma să o protejeze şi să-i ajute. Dacă omul nu era în stare să-şi capete de sine stătător spirit protector, el îl procura de la o altă persoană; uneori duhul era moştenit din tată-n fiu[42]. Şi romanii antici aveau duhuri protectoare personale – genii[43].

În felul acesta unele din duhurile malefice au devenit „apărătoare” şi au început să fie considerate drept „bune”. La babilonieni, tanguţi şi alte popoare spiritele, într-adevăr, se împărţeau în bune (benefice) şi rele (malefice)[44]. Deci, spiritele „bune” ale păgînilor nu au nimic comun nici cu Dumnezeu, nici cu îngerii buni. „Buni” se considerau acei demoni, cu care se întreţineau unele relaţii şi de la care se putea primi oarecare ajutoare[*].Aşa sau altfel, cu timpul oamenii s-au obişnuit cu prezenţa duhurilor şi nu se mai temeau de ei ca la început.

Dar datele arheologice de la hotarul epocilor Orignac-Solutreil şi Madeleine au arătat că oamenii din timpul acela se temeau de răposaţi[45]. La întrebarea de ce oamenii se tem de răposaţi, savanţii au mai multe opinii: instinctul biologic al fricii faţă de oamenii morţi[46], teama de a se molipsi[47], o

[*] Este interesant că, dacă la începutul păgînismului amuletele şi descîntecele erau utilizate de oameni pentru a se proteja de demoni, cu timpul, în legătură cu folosirea magiei şi a spiritelor protectoare, ele au căpătat însemnătate inversă – de ademenire a duhurilor rele, de a cere ajutorul lor. Aşa că şi acei creştini care folosesc amulete şi descîntece, prin ele, fără să-şi dea seama, cer ajutorul demonilor (comp. Семенова А. и Шувалова О. Талисманы и амулеты – С. 5-8; 46; 62-63). Uneori, din voinţa demonilor, amuletele pot îndeplini şi alte funcţii (ibidem, P. 5-8).

teamă continuă față de persoanele care pe timpul vieții lor inspirau frică – bătrînii, căpeteniile, vrăjitorii[48].

Alți savanți însă ripostează, susținînd că nu poate fi vorba de o teamă instinctivă de defuncți, deoarece au existat şi timpuri cînd oamenii nu se temeau deloc de răposații lor[49]; unele ritualuri funerare de la hotarul sus amintit (de exemplu, înhumarea defunctului cu mîinile şi picioarele legate) arată că oamenii se temeau de înşişi răposați, dar nu de vreo infectare sau molipsire de la ei; şi, în cele din urmă, anticii, vînînd animale masive şi puternice, la sigur erau capabili să aprecieze dacă cu adevărat le era periculos decedatul.

Oricum, oamenii antici au găsit mijloace de apărare şi contra defuncților: au început să-i înhumeze pe aceştia cît mai departe de locuințele lor – în peşteri nelocuite[50]; cîteodată îi îngropau legați, punînd deasupra şi pietre mari[51]; îi dezmembrau[52]; le puneau în mormînt lucrurile lor personale, bucate, băutură[53], aduceau jertfe pe mormintele răposaților[54]; împreună cu căpetenia sau împăratul decedat uneori se înmormînta şi un mare număr de oameni şi obiecte de preț: căruțe cu cai şi cu vizitii, soții, țiitoare, rude, slugi etc[55].

Din cauza comportamentului „defuncților" asemănător cu cel al demonilor, oamenii, cu timpul, au ajuns la concluzia că nu răposații se ridică din morminte, ci spiritele acelora care puteau, conform credințelor lor, chiar să se transforme în demoni. Oamenii „au înțeles", de asemenea, că nu toate spiritele răposaților se transformă în demoni, ci doar ale acelor persoane care s-au deosebit prin ceva de cei din anturajul lor: spre exemplu, s-au bucurat de mai mult respect[56]; sau ale celor care au decedat de moarte năprasnică (s-au înecat, au fost asasinați sau sinucigaşii), ale celor care au rămas neînhumați sau ale celor cărora rudele nu le aduceau jertfe[57]. Babilonienii, după cum se ştie, întindeau mese de pomenire şi turnau apă pe morminte pentru ca răposații să-şi poată potoli setea şi foamea în lumea cea de dincolo, altfel, spiritele supărate puteau părăsi celălalt tărîm, aducînd multe necazuri celor vii[58]: „aduceau boli şi necazuri oamenilor şi era nevoie de jertfe şi rugăciuni, descîntece şi alte acțiuni ritualice pentru a le convinge să se întoarcă înapoi în lumea cea subterană"[59][*].

Etnograful englez Edward Tylor aduce un exemplu elocvent, care demonstrează cît de mult credeau unii oameni din antichitate în transformarea sufletului omului asasinat în demon: o bătrînă l-a rugat pe fiul său să-i taie capul, ca după moarte să se transforme în demon şi să se răzbune pe duşmanul său[60].

Sfinții Părinți ai Bisericii care au comentat episodul din Sfînta Scriptură despre chemarea sufletului proorocului Samuel de către vrăjitoarea din Endor la porunca regelui Saul (1 Rg 28, 7-25), sînt de părere că în locul lui Samuel a fost văzut demonul cel viclean[61]. Vechiul Testament echivalează pe chemătorii de orți

[*] Nu trebuie de confundat ofrandele şi rugăciunile aduse de păgîni la mormintele răposaților lor cu cele ale creştinilor ortodocşi la Paştele Blajinilor, spre exemplu. Creştinii se roagă lui Dumnezeu pentru răposații lor şi împart daruri altor oameni pentru sufletele acestora, pe cînd păgînii se roagă şi aduc jertfe înşişi răposaților, ca aceştia să nu le facă rău oamenilor.

cu chemătorii de spirite şi cu vrăjitori, punînd aceeaşi pedeapsă – moartea (Lv 20,27). „Spirite ale răposaților” trebuie să fie şi stafiile care, după cum se afirmă, se arată în unele castele din Europa Occidentală.

Cronologic, a doua formă de păgînism este, deci, **cultul răposaților** sau, cum des mai este numit acesta, **cultul „strămoşilor”*,** provenit din frica de defuncți, generată de aparițiile demonilor sub forma răposaților şi mijloacele de protejare contra acestora – modul şi locul de înhumare a defuncților, jertfele, aduse acestora etc.

Totemismul. Tot în paleoliticul superior, însă după cultul spiritelor şi cel al „strămoşilor”, s-a răspîndit un alt fenomen religios considerat tip de păgînism, dar, după unele semnalmente, nu se înscrie în categoria de păgînism. Este vorba de totemism.

Termenul „totemism” provine de la cuvintele „ot-otem” care, în limba indienilor din tribul nord-american odjibve, înseamnă literalmente „neamul său”. Specific totemismului este credința în proveniență comună a unui grup social de oameni (trib, neam) de la un totem, adică de la o anumită specie de animale, păsări, insecte, sau mai rar plante şi chiar de la obiecte neînsuflețite, sau de la fenomene naturale, cum ar fi tunetul, ploaia, soarele, apa, luna etc. Toți membrii grupului totemic se consideră înrudiți atît cu totemul, cît şi între ei, astfel că pot încheia căsătorii doar cu membrii altor grupuri totemice. De regulă, este interzis de a vîna animalul totemic şi de a-i consuma carnea. Uneori se permite consumarea acesteia, dar numai în legătură cu săvîrşirea unor anumite ritualuri. În unele zone, dimpotrivă, sînt vînate anume animalele totemice, ce-i drept mai rar. În forma sa inițială totemismul poate fi întîlnit la aborigenii din Australia şi la indienii din America.

La întrebarea cum a apărut totemismul, nu a fost deocamdată găsit un răspuns general acceptabil. Au fost înaintate mai multe ipoteze: frica de animale; alegerea drept totem a animalului care era mai des vînat şi care constituia alimentația de bază a unui grup de oameni; apariția fenomenului în perioada cînd omul încă nu se evidenția din mediul natural şi cînd îşi lega proveniența de lumea animală. Nici una din cele peste 50 de teorii, însă, nu a dat răspuns plauzibil[62]. Ultima din ipotezele sus-menționate contravine principiului cunoscutului explorator norvegian Tur Hejerdal, după care pentru a înțelege omul antic nu trebuie în nici un caz de subapreciat intelectul lui.

La apariția totemismului vor fi contribuit aşa-numiții eroi de vînătoare. În cartea biblică Facere se aminteşte curajosul vînător Nimrod care era atît de viteaz la vînătoare, încît a devenit proverbial: "Vînător vestit ca Nimrod înaintea Domnului Dumnezeu” (Fc 10, 8-9). Ținînd cont de faptul că în paleoliticul

* Expresia “spiritele strămoşilor” nu se referă întotdeauna la strămoşii unui anumit trib, neam sau familie, dar în general la toți oamenii, care cîndva au trăit pe pămînt şi au decedat. (**Коруновская Л.Э.** Доисламские верования в Индонезии. Сб. Исследования и материалы… Т. 51. – С. 238).

superior principala sursă de alimentație a oamenilor era vînarea unor animale masive şi puternice, cum ar fi mamutul, calul sălbatic, renul polar, zimbrul, lupul, ursul brun şi cel de peşteră, leul[63], iar armele de atunci erau destul de primitive, vitejia lui Nimrod, într-adevăr, putea fi uimitoare.

Deoarece Nimrod „a fost cel dintîi viteaz pe pămînt" (Fc 10,8), reiese că ulterior au fost şi alți eroi aidoma lui Nimrod. Unul din martorii exaltați, voind să-şi exprime admirația față de recentul act de vitejie al unui asemenea erou, ar fi putut să o facă prin imitarea mişcărilor animalului vînat, prin reproducerea sunetelor scoase de el ş. a. m. d. Fiind vînător, el cunoştea foarte bine comportamentul fiarei vînate şi de aceea putea să-l reproducă în cel mai fidel mod. Aceste înscenări vor fi plăcut celorlalți, şi de aceea şi după alte vînători reuşite şi alți doritori şi-ar fi exprimat încântarea în felul asemănător, reproducînd comportamentul animalului ucis[64]. Treptat, acestea înscenări s-ar fi transformat în dansuri, iar sunetele – în cîntece. Dansurile totemice, conform martorilor oculari, poartă denumirea totemului – al ursului, vulturului, ciorii, jaguarului şi altor animale – şi constituie imitări ale mişcărilor şi ale sunetelor acestora. Pentru a se asemui şi la exterior cu totemul dansatorii adeseori îmbracă măşti şi alte atribute ale acestuia[65].

În legătură cu faptul că fiecare erou era specializat, probabil, în vînarea unui anumit animal, spre exemplu ursul, şi existînd deja dansul şi cîntecul ursului şi, cu timpul, respectivul animal putea să devină simbolul sau stema acestui vînător eroic. Era firesc ca neamurile apropiate ale eroului-„urs" să se fi mîndrit cu astfel de rude şi posedînd bine dansul şi cîntecul totemului. Exploratorul britanic D. Livingstone scria: „Pentru a afla cărei ginți aparține vreun locuitor al Africii de Sud, trebuie să-l întrebi: Ce dans dansezi?"[66] Farmecul unui asemenea gen de distracție va fi fost foarte mare, încît ele erau organizate nu numai după vînătorile reuşite, dar pentru ele erau fixate şi anumite zile – sărbători[67]. Sărbătoarea în cinstea eroului, care avea ca simbol ursul era, de fapt, sărbătoarea ursului, deoarece toți participanții la manifestare purtau măşti de urs, dansau şi intonau cîntecul acestuia (vezi des. 13), antrenîndu-se în vînarea lui. Oare nu în acest scop erau folosite peşterile din epoca Madeleine, descoperite de speleologul Kaster? În sălile acestor peşteri, într-adevăr, au fost găsite statui ale ursului, leului şi ale altor animale, unele dintre ele fiind străpunse cu lance[68].

În opinia exploratorului norvegian Tur Hejerdal, statuile de pe insula Paştelui au fost înălțate în cinstea eroilor[69]. În concepția băştinaşilor de pe insula Paştelui cîntecele, dansurile şi statuile eroilor într-atît se asociau, încît ei au organizat o întreagă ceremonie cu cîntece şi dansuri, cînd au înălțat o statuie asemănătoare la rugămintea lui Tur Hejerdal (care a dorit să afle cum au reuşit aborigenii, care nu dispuneau de instrumentele şi agregatele contemporane, să facă şi să transporte asemenea coloşi de piatră la mari distanțe în interiorul insulei[70] – vezi des. 5).

Să aparții neamului eroului şi să cunoşti cîntecul şi dansul său totemic era, probabil, foarte onorabil şi interesant. Şi grupurile, care nu avuseseră printre

membrii săi un erou pentru a se bucura şi ei de o astfel de cinste, îşi alegeau singuri stemă*. În acest scop se foloseau de noi animale, păsări, plante, aştri cereşti şi fenomene naturale, alcătuind pentru ele cîntece şi dansuri**.

Pentru a ridica prestigiul eroului, probabil, la adepții totemismului a apărut şi credința în reincarnare, adică proveniența nu de la tați-bărbați, dar de la anticii eroi-totemuri[71].

Totemismul poate fi numit mai degrabă tradiție locală şi nu religie. Or, totemul nu este o ființă supranaturală, oamenii nu se tem de el, nu i se roagă, dar îl consideră „din neamul lor" – rudă[72], deoarece inițial el a fost stema sau simbolul eroului de vînătoare al neamului. Religie la adepții totemismului poate fi considerată credința în spirite, caracteristică atît indienilor americani[73], cît şi aborigenilor australieni[74].

Drept dovadă că totemismul provine anume de la om, de la eroul de vînătoare, serveşte dezvoltarea ulterioară din acest fenomen a cultului zeilor[75], în care aceştia sînt reprezentați în mod antropomorf, iar animalele, păsările, peştii, plantele servesc drept simboluri ale acestora sau drept dubluri: pentru zeul roman Jupiter – vulturul, pentru zeul indian Shiva – boul, pentru zeița greacă Afrodita – porumbița, pentru zeul sumerian Enki – peştele, pentru zeița egipteană Hathor – salcîmul etc (vezi desenele 6, 7).

Un exemplu elocvent în acest sens îl prezintă religia egiptenilor antici, care deseori reprezentau zeii în chip de om cu cap de animal-simbol – pisică, leu, berbec, şarpe, erete etc, (vezi des. 8). De rînd cu statuile zeilor egiptenii antici țineau în templele lor şi cîte o vietate-simbol: taurul Apis – dublura zeului Ptah, crocodilul – cea a zeului Sebek, şoimul – a zeului Cor, pasărea ibis – a zeului Tot, berbecul – a zeului Cnum etc. Celelalte dubluri faunistice ale zeilor se bucurau de acelaşi respect din partea egiptenilor. Iar acolo, unde în calitate de totemuri au fost aleşi aştri cereşti sau fenomene naturale, zeitățile respective au început să se numească „zeul soarelui", „zeul lunii", „zeul mării", „zeul furtunii" şi aşa mai departe (ca să vezi, cît de simplu zeii* au împărțit între ei sferele de activitate!).

Precum în totemism eroii sînt muritori, inițial muritori au fost şi unii zei: Osiris în Egipt, Tyamat în Babilon, Indzanami în Japonia. În cultul zeilor s-a mai păstrat de la totemism şi incarnarea, atît doar că zeii dădeau naştere cîrmuitorilor: faraonii în Egipt, Minos pe insula Creta ş. a.

Dar cum au ajuns oamenii să-şi divinizeze totemurile lor? Ce i-a îndemnat la aceasta, şi de ce în unele zone totemismul s-a păstrat în forma sa inițială pînă în zilele noastre?

---

*Conform scriitorului Garcilaso de la Vega, care a trăit în sec. XVI, indianul din Peru "nu se considera persoană respectată, dacă nu provenea de la un izvor, rîu, lac şi chiar mare sau dacă nu îşi avea proveniența de la un animal sălbatic – urs, leu, tigru, vultur, condor sau altă pasăre răpitoare" (Citat după **Соколова З. П.** Культ животных в религиях. – С. 34).

** De aici provin, probabil, şi stemele țărilor şi ale unor oraşe – semne simbolice cu lei, vulturi, cai, soare, stele, munți şi altele zugrăvite pe drapele, monete, ştampile etc.

*Din ebraica antică cuvîntul EX însemna în acelaşi timp "puternic", „erou", „zeu".

Părintele istoriei, Herodot, scrie că „egiptenii au fost primii care au început să înalțe zeilor altare şi temple şi să-i cioplească în piatră”[76]. Despre aceasta mărturiseşte şi scriitorul antic Lucian: „Dintre toate popoarele cunoscute nouă, egiptenii, după cum se declară, au fost primii care au avut idee despre zei. De asemenea, ei au fondat primele sanctuare, primele locuri sfinte, sărbători. Ei primii au aflat numele sfinte şi sfintele tradiții. Peste puțin timp legendele despre zei au fost preluate de la egipteni de către asirieni. Ei, la fel, au construit sanctuare şi temple, au înălțat în ele statui şi au instalat chipuri sfinte. Dar în antichitatea îndepărtată în templele egiptenilor nu erau reprezentate chipurile zeilor. Sanctuare la fel de vechi ca cele egiptene se află şi în Siria. Majoritatea lor le-am văzut personal: spre exemplu, templul lui Heracles din Tir; dar nu al acelui Heracles care este proslăvit de elini: cel despre care vorbesc eu este mult mai vechi – este eroul Tirului”[77].

Asemenea comunicări ale scriitorilor antici sînt confirmate de datele arheologice: nu este atestată nici o urmă a existenței templelor sau a statuilor la egiptenii din antichitatea îndepărtată. Dar la hotarul secolelor XX-XIX î.H. faraonii din dinastia a cincia începuse să înalțe nişte construcții ritualice: pe teren deschis (fără acoperiş), îngrădit cu un zid, se instala un obelisc (un stîlp cu vîrf piramidal), în fața căruia se aduceau jertfe, ipotetic – soarelui. De aceea aceste construcții sînt, de regulă, numite „temple solare”. Dar odată cu schimbarea dinastiei construcția unor astfel de temple a încetat.

Este bine cunoscut faptul că, începînd cu dinastia a XVIII-a (secolele XVI-XIV î. H.), egiptenii înălțau statui zeilor şi le construiau temple[78]. Pe timpul aceleiaşi dinastii, conform izvoarelor, în Egipt au apărut pentru prima oară şi oracolele, prin care zeii îşi comunicau oamenilor voia lor. În special se evidenția prin revelațiile sale zeul soarelui, Amon. Sînt cunoscute cazuri cînd, spre exemplu, el indica cine trebuie ales faraon, cine să fie numit sacerdot suprem în templul său, cine să fie pus pe tronul Etiopiei vasale, sau chiar a demascat hoțul şi multe altele. Şi alți zei ai Egiptului, inclusiv Isida, Min, Ptah, Seth descopereau oamenilor voința lor[79]. Nu răspunde oare această apariție concomitentă a oracolelor cu statuile zeilor şi a templelor la întrebarea: cum, în ce circumstanțe oamenii au început să-şi divinizeze pe eroii lor totemici?

Dat fiind că conform Sfintei Scripturi şi Sfinților Părinți ai Bisericii închinarea la zei este închinare demonilor (despre acest lucru am scris minuțios ceva mai sus), prin oracole au putut să se descopere oamenilor în numele zeilor doar demonii. Revelațiile demonilor în numele eroilor totemici prin oracole (sau în alt mod, spre exemplu, în vis) generau un respect aparte, ajungînd chiar şi la divinizare. La aborigenii australieni, precum şi la unele triburi de indieni americani nu s-a atestat fenomenul revelației demonice în numele totemurilor; drept urmare, la aceştia totemismul s-a păstrat în formă incipientă: indienii americani, spre exemplu, nici măcar nu aduc jertfe în fața stîlpilor totemici din cimitirele lor (vezi des. 9), cum o făceau egiptenii din dinastia a cincia[80].

Zeii se descopereau nu numai egiptenilor, dar şi altor popoare. Sînt bine cunoscute revelațiile zeiței asiriene Istara regelui Assurbanipal, descrise de acesta în cronica regală, descoperită de arheologi în timpul săpăturilor din fosta capitală asiriană Ninevia. Una din revelații se referea la războiul dintre Asiria şi statul vecin Elam. Teymman (Te-umman), împăratul elamiților, care, la început, probabil, deținea o superioritate de forțe, se lăuda că este la fel de puternic ca şi zeița Istara, protectoarea Asiriei, şi nu se va opri pînă cînd nu-l va învinge pe Assurbanipal. Speriat de amenințările lui Teymman, Assurbanipal a căzut la picioarele [statuii] zeiței, cerîndu-i apărare.

„Atunci, la miezul nopții, scria Assurbanipal, în timp ce o chemam în ajutor (pe Istara), am adormit cu somn adînc şi am avut o vedenie. Noaptea, Istara a vorbit şi mi s-a înfăţişat aşa: Istara, care locuieşte în Arbaila, s-a apropiat; ea era înconjurată de raze în dreapta şi stînga sa; în mînă avea un arc, care, în încăierare, împroşca săgeți groaznice, pasul ei era sigur, ca al mamei celei născătoare. „Istara, cea mai iubită împărătească a zeilor, îți aduce ție această poruncă, a spus ea, du-te şi ia prada, locul în fața ta e gata, eu o să-ți vin în ajutor; unde vei merge tu, acolo voi fi şi eu. Împărăteasa zeițelor îți porunceşte: rămîi aici, în templul Nabu, să te înfrupți din bucate, să bei vin sub acordurile instrumentelor muzicale, proslăvind zeitatea mea, pînă cînd voi veni şi dorința ta va fi împlinită – aceasta este şi dorința inimii mele. El (Teymman) nu-ți va putea ține piept, el nu te va subjuga, să nu ai grijă de pielea ta în luptă. Istara îți dăruieşte ocrotirea sa generoasă, ea te va supraveghea, ea va înlătura toate pericolele. În fața ei arde un foc groaznic… ca să-i răpună pe vrăjmaşii tăi”[81].

I. Astafiev, profesor la Institutul de Istorie şi Filologie din Sankt-Petersburg, scria referitor la această notiță a lui Assurbanipal: „Această vedenie în vis, inclusă în cronica regală şi determinantă pentru evenimentele ulterioare, atrage involuntar atenția ca un fenomen curios, care varsă lumină asupra religiilor anticilor”[82].

Important în acest caz nu este faptul că Assurbanipal a văzut-o în vis pe zeiță, ci că ea s-a arătat special pentru el, răspunzînd rugăciunilor lui. Ea i-a vorbit mult lui Assurbanipal, l-a liniştit, l-a sfătuit să nu se teamă de Teymman, căci acela va fi învins; i-a poruncit să rămînă în templul său, să guste din bucate şi să bea vin, să se distreze pînă îi va veni ea în ajutor; în timpul luptei să nu se îngrijească de propria securitate, deoarece însăşi zeița îl va proteja ş. a. m. d. În bătălia de la rîul Ulai, în anul 653 î. H., asirienii, într-adevăr, l-au învins pe Teymman[83].

Assurbanipal vorbeşte în cronica sa şi despre alte arătări ale zeilor: aceeaşi Istara s-a arătat oştirii şi i-a îmbărbătat pe ostaşii care se temeau să treacă în vad rîul, ce se revărsase. S-a arătat, de asemenea, şi zeul Sin, încurajîndu-l astfel pe Assurbanipal, cînd împotriva lui s-a ridicat fratele său[84].

Zeitățile feminine. Deoarece în epoca paleoliticului la vînătoare mergeau doar bărbații, pe cînd femeile se ocupau cu colectările, evident că numai bărbații, aidoma lui Nimrod deveneau eroi şi ulterior totemuri; iar cînd a început

divinizarea totemurilor, anume bărbații erau zeificați. Zeițele au apărut mai tîrziu, în calitate de soții ale zeilor[85]. De aceea „la majoritatea zeilor egipteni completările feminine erau artificiale şi incolore”[86] şi numele lor erau formate de la cele ale „soților”: Amon – Amauket, Kor – Kathor, Sebec – Sebecet, Huh – Hauet, Cuc – Caucet, Nun – Naunet.

Dar erau şi unele excepții. În cinstea unor zeițe se construiau temple, se înălțau statui, iar ele aveau numele lor proprii: Isida, Satis. Acest fenomen a avut loc mai tîrziu şi a fost specific, probabil, doar acelor zeițe, în numele cărora se arătau oamenilor îngerii malefici.

Cultul zeilor este aşadar cea de-a treia formă de păgînism.

Adepții acestui cult îşi imaginau zeii lor drept ființe invizibile, imperceptibile, nemuritoare, atotputernice, dar dependente de soartă (Herodot. Istoria… – Cartea I – Cap. 91. – P. 40), diriguitori ai naturii, ai popoarelor şi ai fiecărui om în parte, iar statuile zeilor erau considerate chipurile lor materiale, în care ei puteau să se afle[87]. De aceea în unele locuri păgînii se comportau cu aceste statui la fel ca şi cu oamenii vii: le hrăneau, le dădeau să bea, le culcau noaptea şi le trezeau dimineața etc[88] (vezi des. 14).

În aşa mod, cultul spiritelor exista pretutindeni deja în paleolitic; cultul „strămoşilor” a apărut la sfîrşitul epocii paleoliticului, în zonele unde „strămoşii” îi deranjau în mod deosebit pe oameni; iar cultul zeilor a luat naştere şi mai tîrziu în regiunile de răspîndire a totemismului şi numai acolo unde demonii li se arătau oamenilor în numele eroilor-totemi.

Cultul diferitelor zeități locale erau împrumutate uneori şi de alte popoare. Herodot scria în legătură cu aceasta: „Inițial, pelasgii săvîrşeau diferite ritualuri sacre şi se rugau zeilor, după cum mi s-a povestit la Dodon, fără a chema pe nume pe vreunul dintre ei, deoarece nu cunoşteau nici un nume…. Doar după o perioadă îndelungată de timp pelasgii au aflat numele zeilor, preluate din Egipt, iar pe Dionysos l-au cunoscut şi mai tîrziu. Ulterior, pelasgii au întrebat oracolul de la Dodon referitor la nume: acest oracol-prezicător este considerat cel mai vechi şi, în acea perioadă, unicul oracol elin. Cînd păgînii au întrebat oracolul de la Dodon dacă trebuie sau nu să accepte numele barbare ale divinităților, acesta a răspuns afirmativ. De atunci zeii au început să fie invocați pe nume în timpul ritualurilor; în continuare, această tradiție a pelasgilor a fost preluată de către elini”[89]. Cultul zeului Dionysos şi cel al Cibelei din Asia Mică, al zeităților egiptene Isida şi Serapis au fost practicate mai tîrziu şi în Grecia, şi în Roma. Iar unii băştinaşi din Siberia foloseau mici statuete ale zeilor pentru a se proteja de duhurile necurate[90].

Popoarele care au împrumutat culte locale de la alte popoare cu timpul le-au dezvoltat în concordanță cu particularitățile lor naționale. De aceea cultul fiecărei zeități în parte **purta** multe din însuşirile caracteristice etniei în care a evoluat. În cultul unor zeități existau tradiții josnice şi chiar perverse. În Babilon, spre exemplu, fiecare femeie trebuia o dată în viață să se ofere unui străin la templul zeiței Militte, iar banii pe care-i primea drept răsplată urma să-i pună pe altarul zeiței[91]. Zeilor canaaneni Baal (Ir 19,5) şi Moloh (4 Rg 23,10) le aduceau în jertfă

prunci, care erau arşi de vii sau înjunghiaţi preventiv[92]. În cinstea zeiţei frigiene Cibele (Kybele) tinerii se auto-castrau[93]. Triburile maya şi aztecii din America, care se închinau zeilor, le aduceau numeroase ofrande umane: prizonieri, robi, precum şi tineri din familiile lor aristocrate, cărora le scoteau inima din piept cu ajutorul unui cuţit de piatră[94] (vezi des. 10). Poporul maya mai avea o zeiţă a sinuciderii, pe care o reprezentau agăţată în ştreang, şi în cinstea ei oamenii îşi puneau capăt vieţii prin spînzurare[95] ş. a. m. d.

Tradiţia conform căreia cultul zeilor s-a dezvoltat din venerarea eroilor s-a păstrat în memoria generaţiilor. Drept mărturie servesc cuvintele lui Lucian, după care zeul Heracles din Tir era erou antic, precum şi includerea împăraţilor romani şi a altor conducători supremi în panteonul zeilor[96]. De această tradiţie s-a condus, probabil, şi filozoful sicilian Euhemerus, care a trăit la curtea împăraţilor macedoneni la sfîrşitul sec. IV – începutul sec. III î. H.; În lucrarea sa „Scriere sfîntă", el afirma că zeii sînt personalităţi marcante ale trecutului, care au fost divinizate, iar miturile despre ei sînt nişte relatări fantastice despre faptele lor. Ipoteza respectivă privind provenienţa zeilor poartă numele autorului său – „euhemerism". Explicaţii similare găsim şi în cartea necanonică „Cartea Înţelepciunii lui Solomon" (14, 14-22) şi la unii Sfinţi Părinţi şi Învăţători ai Bisericii (Grigore Teologul, Athinogen, Lactanţiu, Tertullian, Minuţiu Felix). Învăţătura lui Euhemerus s-a încercat a fi reanimată de către abatele Bagnier şi pretinşii „noi euhemerişti", dar fără succes[97]. Deşi ipoteza lui Euhemerus este foarte aproape de adevăr, ea totuşi nu a fost acceptată de majoritatea cercetătorilor, deoarece li se părea prea simplă. Includerea cîtorva împăraţi şi eroi în panteonul deja existent al zeilor este un lucru, pe cînd crearea cultului însăşi pe această cale este cu totul altceva şi totalmente neverosimil. Ca să poată explica provenienţa cultului zeilor, teoriei lui Euhemerus îi lipsea elementul principal – revelaţia supranaturală, revelaţia demonilor în numele marilor personalităţi ale trecutului.

După apariţia cultului zeilor, celelalte două culte, cel al spiritelor şi cel al strămoşilor, şi-au continuat independent existenţa. De aceea şi găsim la multe popoare existenţa paralelă a închinării la zei, a cultului spiritelor şi a strămoşilor. Deşi în cultul zeilor oamenilor li se revelau aceiaşi îngeri răi (dar aceştia nu erau identici cu cei din cultul spiritelor sau al „strămoşilor", deoarece, conform Sfinţilor Părinţi ai Bisericii şi ai asceţilor, „diversitatea modurilor de influenţă a duhurilor rele asupra oamenilor depinde de diversitatea demonilor)[98].

Relaţiile dintre oameni şi zei, chiar de la apariţia acestui cult, se deosebeau mult de relaţiile existente între oameni şi duhuri în cultul spiritelor sau între oameni şi „strămoşi" în cultul „strămoşilor". După cum s-a menţionat mai sus, cultul duhurilor va fi apărut sub influenţa arătării demonilor în chip de om cu coadă şi coarne, semănînd astfel groază între oameni. Numai după ce se obişnuiseră cu prezenţa demonilor, folosind diverse mijloace de protecţie şi ne mai temîndu-se aşa tare de ei, oamenii au început să caute metode de a atrage forţa demonică pentru atingerea propriilor scopuri. În cultul „strămoşilor" îngerii

malefici, înfăţişîndu-se în chipul răposaţilor, de asemenea băgau groază în oameni, făcîndu-i pe aceştia să caute diverse metode de apărare.

Astfel, relaţiile dintre oameni şi spirite (în cultul spiritelor) şi cele dintre oameni şi „strămoşi” (în cultul „strămoşilor”) erau determinate, cu mici excepţii, ***de frică***: oamenii se temeau de spirite şi de „strămoşi” şi se apărau de aceştia cu toate mijloacele posibile. Deoarece cultul zeilor s-a dezvoltat de la totemism, unde eroii erau consideraţi rudenii ale oamenilor, şi zeii nu-i înfricoşau pe oameni, precum o făceau spiritele şi „strămoşii” în arătările lor deschise, dar se arătau în vis sau prin oracole, în chip de oameni obişnuiţi, oamenii nu se temeau de ei, considerîndu-i fiinţe bune şi protectoare, cerîndu-le ajutor[99]. Uneori şi zeii îi pedepseau pe oamenii, care le încălcau voinţa[100]. Judecînd după numeroasele jertfe, inclusiv umane, care trebuiau aduse zeilor pentru a le intra în voie sau a-i îmbuna, aceştia, de asemenea, puteau fi destul de duri, iar unii dintre ei chiar cruzi, precum era zeul soarelui la indienii americani sau zeii canaaneni Baal şi Moloh.

Prin urmare, pînă la întruparea Fiului lui Dumnezeu şi revelarea de către El a lui Dumnezeu, oamenii (cu excepţia unor personalităţi aparte, cum ar fi Melchisedec sau Avraam, precum şi a poporului ales, atunci cînd acesta respecta devotamentul Domnului) se închinau demonilor, indiferent de faptul cum se numeau aceştia – spirite, suflete ale „strămoşilor”, zei, răi sau buni – de ei se temeau, lor li se rugau, cu ajutorul vrăjilor aflau voia lor şi fără voia lor nu întreprindeau nimic, în cinstea lor erau organizate serbări, lor li se aduceau ofrande, cîteodată chiar copiii proprii.

Demonilor li se închină şi păgînii contemporani. Cu ei comunică prezicătorii, spiritiştii, adepţii forţelor naturale, care primesc informaţii din cosmos, care fac vrăji şi magii ş. a. m. d.

Şi astăzi demonii continuă să-i ispitească pe oameni iar activitatea lor poate fi comparată cu cea a răpitorilor din lumea animală: pentru un om în parte demonii sînt vrăjmaşi de moarte (deoarece, din invidie că el după moartea sa poate moşteni fericirea veşnică, demonii, ispitindu-l şi împingîndu-l în patimi şi păcate, sînt în stare să-i dăuneze sufletului lui şi să-l lipsească prin aceasta de viaţa veşnică). Iar pentru întreg neamul omenesc, demonii, necăjindu-i permanent pe oameni, contribuie la dezvoltarea lor (evident că fără voia acestora şi, în acelaşi timp, sub controlul neîncetat al Domnului – comp.: 1 Co 10,13).

Prin înfăţişările lor îngerii răi îi determinau permanent pe oamenii paleoliticului superior să fie mai vigilenţi şi să caute mijloace de apărare. Şi aceste mijloace au fost găsite în formă de amulete, descîntece, ofrande. Deşi aceste mijloace serveau mai mult pentru autoafirmare decît pentru a acţiona asupra demonilor, iar oamenii chiar supraapreciau uneori efectele lor, aplicîndu-le în toate cazurile, totuşi, „cu ajutorul lor” ei au învins în lupta cu demonii: muma-pădurii, ştimele, sirenele, spiriduşii ş. a. au încetat să mai fie fiinţe atît de înspăimîntătoare, iar unele dintre ele au devenit eroi ai diverselor poveşti folclorice – basme, legende, cum ar fi Moş Gerilă, Alba ca Zăpada şi alţii.

Oamenii au găsit un remediu şi contra demonilor ce li se arătau în numele „strămoşilor”: s-au învăţat să se apere şi de „răposaţi” şi de „sufletele” acestora, deşi prin aceeaşi metodă, a încercărilor şi greşelilor, ca şi mai înainte.

Acolo unde religia de bază era cultul zeilor şi aceştia aveau o atitudine „dumnezeiască” faţă de oameni, au apărut cele mai vechi forme de civilizaţie: oraşe, state puternice, scrisul, ştiinţa etc, iar sumerienii chiar considerau civilizaţia lor, apărută spontan, un dar al zeilor[101]. Astfel, anume demonii puteau fi acel „impuls” care a accelerat dezvoltarea neamului omenesc după potopul lui Noe şi nu zeii „în carne şi oase”, veniţi de pe altă planetă, precum afirmă unii[102].

Astfel, cele trei ramuri ale păgînismului – cultul spiritelor, cultul „strămoşilor” şi cultul zeilor – au apărut şi sînt susţinute pînă în prezent de revelaţiile supranaturale ale demonilor. Fără intervenţia lor supranaturală, toate cele trei ramuri ale păgînismului ar fi rămas doar obiceiuri, tradiţii limitate, şi nu religii, la fel cum fără revelaţia supranaturală a lui Dumnezeu evreilor nu ar fi existat Vechiul Testament, iar fără venirea în trup pe pămînt a Fiului lui Dumnezeu cu minunile Sale, cu Învierea Sa din morţi şi cu trimiterea Sfîntului Duh nu ar fi existat nici creştinismul.

În secolul al II-lea Plutarh scria, că puteau fi găsite oraşe fără fortificaţii, popoare fără scris, fără bani, dar nu şi fără religie. Aceasta se întîmpla nu datorită vre-unui instinct nativ sau a ideii despre Dumnezeu moştenite din rai, ci contactelor permanente dintre oameni şi demoni. De aceea, în viziunea creştină, credinţa păgînilor în zei şi spirite poate fi considerată mai degrabă **cunoaştere**, decît **credinţă.**

Numeroasele şi diversele forme de contact între oameni şi demoni – apariţii făţişe, în formă de spirite, răposaţi, zei, revelaţii în vis, răspunsuri ale oracolelor, ale spiritelor protectoare, prin intermediul ghicitului, magiei etc – s-au reflectat în diferite idei care încet cu încetul au pătruns în diverse obiceiuri şi tradiţii şi pe parcursul multor milenii oamenii într-atîta au fost împăienjeniţi de ele, încît au ajuns în deplină dependenţă de demoni şi nu mai erau în stare să se debaraseze de ei de sinestătător. Şi doar Fiul lui Dumnezeu, Domnul nostru Iisus Hristos, acum două mii de ani prin întreaga Sa lucrare pe pămînt şi, în primul rînd, prin descoperirea lui Dumnezeu, pe Care omenirea nu-L cunoştea deloc (evreii Îl ştiau, dar unilateral), le-a ajutat păgînilor să se elibereze de puterea demonilor şi să vină la Dumnezeu (FA 26,18). Căci „pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul cel Unul-Născut, Care este în sînul Tatălui, Acela L-a făcut cunoscut” (In 1,18).

Dacă totuşi azi toţi păgînii se închină demonilor, şi nu lui Dumnezeu, atunci cînd şi cum oamenii L-au părăsit pe Dumnezeu şi au început să se închine demonilor? Căci, conform Sfintei Scripturi, la început oamenii se închinau numai lui Dumnezeu: Abel şi Cain aduceau Domnului ofrande; urmaşii lui Set chemau doar numele Domnului; după potop Noe a adus jertfe lui Dumnezeu, iar Melchisedec, contemporanul lui Avraam, a fost chiar preotul lui Dumnezeu.

Derutarea s-a produs, probabil, la apariția păgînismului, adică după potop, treptat, şi nu imediat şi nici pretutindeni. Mai multe cauze vor fi dat naştere acestui fenomen:

1) simplitatea cultului lui Dumnezeu: oamenii aduceau jertfe, se rugau şi atît. Dar şi acestea, după cum se vede, nu erau ceva obligatoriu;

2) implicarea insistentă a demonilor în viața oamenilor;

3) multitudinea şi diversitatea cultelor zeilor au substituit cu timpul din viața şi conştiința oamenilor cultul Unuia Dumnezeu.

Deja Laban, contemporanul lui Isaac, fiul lui Avraam avea zei (Fc 31,30). Iar fiica lui Rahila atît de mult ținea la zei, încît i-a furat de la tatăl său (Fc 31, 30-35). La fel şi Iacov, pentru a-şi înmulți turmele sale folosea nişte procedee asemănătoare cu cele vrăjitoreşti (Fc 30, 37-42). Tocmai de aceea Testamentul Vechi interzicea strict confecționarea şi închinarea la chipuri (Iş 4,16; 5,8 ş. a.), deoarece toate, fără excepție, vor fi reprezentat zeități ale popoarelor vecine şi, închinîndu-se lor, evreii s-ar fi închinat demonilor şi nu lui Dumnezeu.

Deci, religiile păgîne sînt religii demonice în care oamenii se închină demonilor şi nu lui Dumnezeu. Aşa ne învață Sfînta Scriptură. Aşa ne învață şi Biserica mai bine de două mii de ani. Păgînii fac acest lucru nu din cauza rătăcirii lor, ci pentru că ei în genere nu-L cunosc pe Dumnezeu. Religiile păgîne au fost create şi sînt susținute pînă în prezent prin implicarea demonilor în viața oamenilor. Aşadar, religiile păgîne sunt religii demonice, cum deci putem afirma că toate religiile sînt bune şi că toate duc la Dumnezeu, deşi pe căi diferite? Oare spre Dumnezeu duc religiile păgîne? Şi cum putem accepta ideea unificării tuturor religiilor lumii, pe care se străduieşte s-o înfăptuiască americanul de origine coreeană Moon şi alți „binevoitori”? Cum poate fi unită religia revelației dumnezeieşti cu cea a revelației demonice, creştinismul cu păgînismul, căci „ce învoire este între Hristos şi Veliar”? (2 Co 6,15).

I M A G I N I

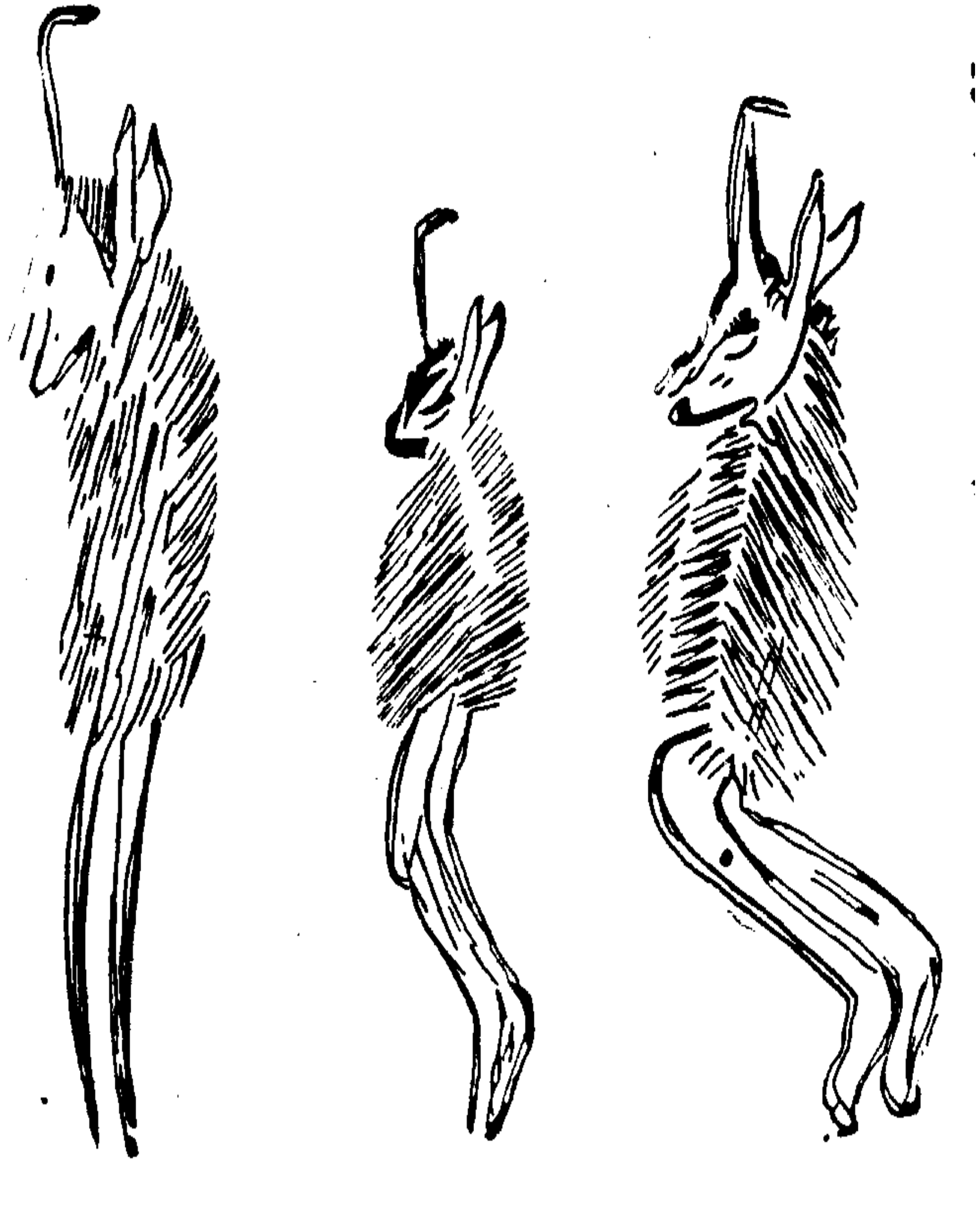
1. Imaginea ființei cu coadă şi cu coarne din grota Lourdes (Franța), vezi pag. 13. (Токарев С.А. Религия в истории народов мира. – С. 37).

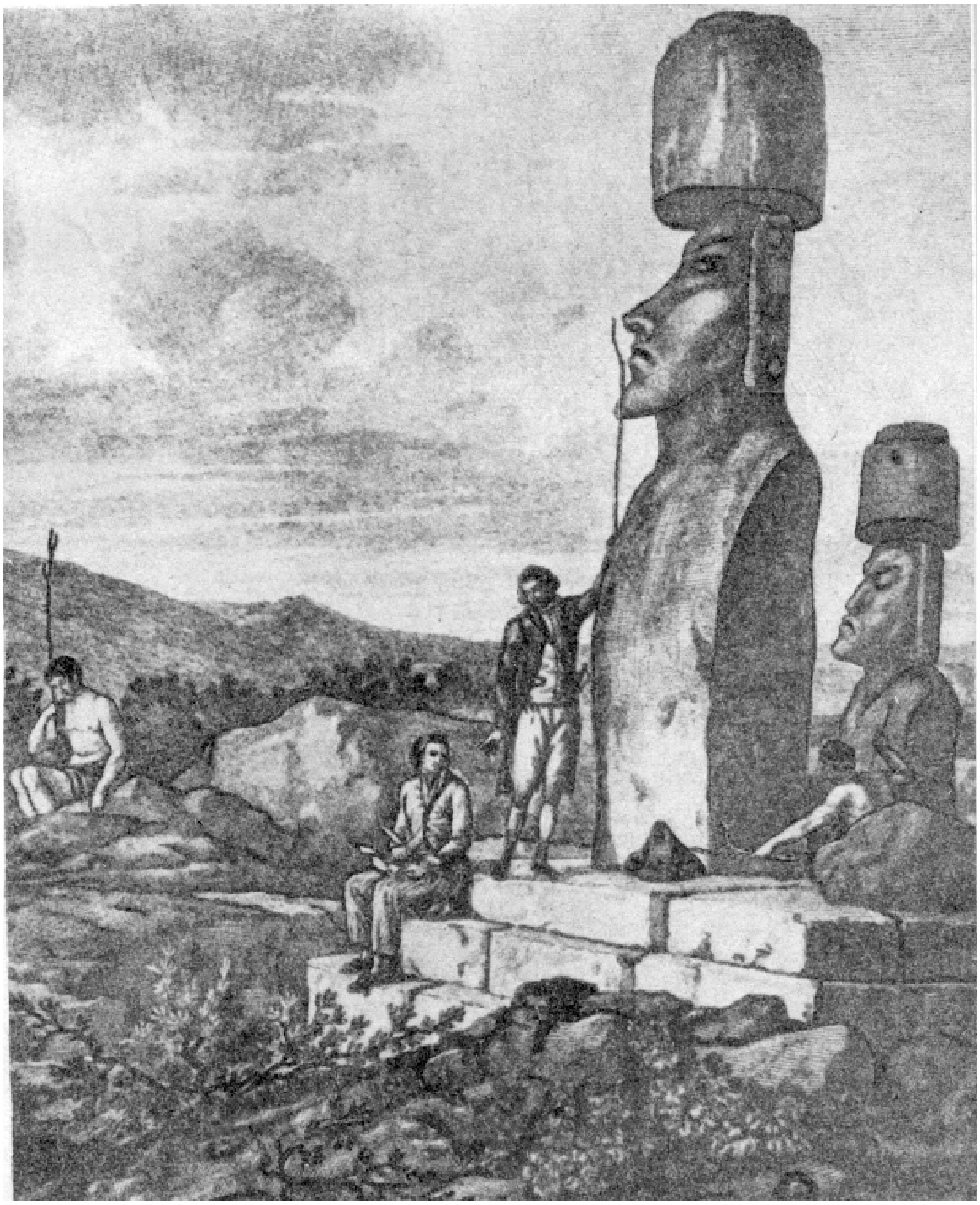
2. Imaginea ființei cu coadă şi cu coarne din peştera „Celor trei frați” (Franța), vezi pag.13. (А. Мень. История религии. Т. II. – М., 1991. – С.27).

3 Vînător în piele de animal, vezi pag. 13.
(Соколова З.П. Культ животных в религиях. – С. 61).

4 Figuri dansînde în măşti din grota Page, vezi pag.13. (Ефименко П. П. Первобытное общество. С. 522).

5 Statui ale eroilor de pe Insula Paştelui, vezi pag.18.
(Тур Хейердал. Приключения одной гипотезы. Anexă).

6 Jupiter cu vulturul, vezi pag.19.
(Соколова З.П. Культ животных в религиях. – С. 171).

7 Zeița Diana cu căprioara, vezi pag.19.
(Соколова З. П. Культ животных в религиях. – С. 172).

8 Imagini ale zeilor egipteni, vezi pag.19.
(Соколова З. П. Культ животных в религиях. – С. 162, 163).

9 Stîlp totemic într-un cimitir al indienilor americani, vezi pag. 20.
(Токарев С.А. Религия в истории народов мира. – С. 150).

10 Aducerea de jertfe umane în Mexicul Antic, vezi pag.23.
(Соколова З. П. Культ животных в религиях. – С. 198).

11 Chipul omului de Neandertal,
reconstituit după scheletul, descoperit în Germania
(din ziarul “Frankfurter rundschau”, Frankfurt pe Main, vezi pag.12).

Так журнал «Тайм» представляет гомо эректуса — одного из наших далеких предков. Он первым стал использовать огонь и изготовлять инструменты и оружие. Именно гомо эректус, считают некоторые ученые, покинул Африку и заселил другие регионы планеты.

12 Omul de Neandertal, vezi pag.12.
(după revista britanică „Time”)

13 Dansul totemic al lupilor la unul din triburile indiene, vezi pag. 18.
(Соколова З. П. Культ животных в религиях. – С. 37).

есть чему удивляться! 13

С воскресенья, 20 августа 2006 года, во многих городах Индии началось массовое паломничество к храмам, где, по сообщениям СМИ, мраморные статуэтки индуистских богов – Шивы, Кришны, Ганеши и Дурги – стали пить молоко. Тысячи людей – детей, взрослых и стариков – выстроились в длинные очереди со стаканами, бутылками и графинами в руках, чтобы утолить жажду почитаемых небожителей и, тем самым, вымолить себе исполнение сокровенных желаний. Началось все с храма в городе Баррели северной провинции Уттар-Прадеш, потом то же самое стало происходить в Лукхнау, Калькутте, Мумбаи (Бомбее) и даже в столице Нью-Дели. Люди впадали в истерику, увидев, как исчезало поднесенное в ложечке молоко: значит, теперь все сбудется!

Подобная мания охватила всю Индию в 1995 году, когда власти даже вынуждены

БОГИ ПЬЮТ МОЛОКО

были призвать на помощь полицию – для сдерживания толпы, жаждущей напоить слоноголового бога Ганешу. «Но ведь это совершенно естественно, что камень впитывает воду, – поясняет этот «феномен» М.П. Сингх, профессор Университета в Лукхнау, – и чем старее камень, тем больше он вбирает влаги». Но верующих убедить невозможно – они ведь видели все собственными глазами!

14 Zeii beau lapte, vezi pag. 22.
(după revista rusească НЛО № 461).

NOTE BIBLIOGRAFICE

[1] **Vasilescu Emilian, prof.** Istoria religiilor. – Bucureşti, 1999. – P. 17.
[2] Богословские труды, сборник 27 - ой. – Москва, 1986. – С. 328.
[3] **Светлов Павел, прот.** Христианское вероучение в апологетическом изложении. Т. II – Киев, 1912. – С. 76.
[4] Толковая Библия, Т. XI. – Санкт-Петерсбург, 1913. – С. 169.
[5] **Глубоковский Н. Н.** Благовестие Святого Апостола Павла по его происхождению и по существу, Кн. 1. – Санкт-Петерсбург, 1902. – С. 678, 679.
[6]**Хрисанф (Ретивцев),** еп. Религии Древнего Мира в их отношении к христианству. Т. III. – Санкт-Петерсбург, 1878. – С. 531, 532.
[7] Иллюстрированная история религий под редакцией проф. Д.П. Шантепи де ла Соссей. – Спасо-Преображенский Валаамский монастырь, 1992. – С. 350, 360.
[8] **Хейердал Тур.** Путешествие на Кон-Тики. – Ленинград, 1958. – С. 117 ср.: **Кастере Н.** Десять лет под землей. – Москва, 1956. – С. 165; **Косвен М.О.** Очерки истории первобытной культуры. – Москва, 1957. – С. 145-155; **Штернберг Л.Я.** Первобытная религия в свете этнографии. – Ленинград, 1936, – С. 2, 3.
[9] **Янышев И. Л., протопр.** Православно – христианское учение о нравственности. Ч. II – Санкт-Петерсбург, 1908. – С. 27.
[10] Idem. Ч. II – С. 269-272.
[11] **Mihălcescu Irineu, prof. dr.** Curs de Teologie fundamentală sau Apologetica. – Bucureşti, 1932. – P. 109.
[12] **Св,Василий Великий.** Творения. Ч. II – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1900. – С. 299, 300.
[13] Хищник и его место в биологическом круговороте //Под редакцией **Н. Филипповского** – Москва, б/д. – С. 19.
[14] **Св, Афанасий Великий.** Слово о воплощении Бога Слова и о пришествии Его к нам во плоти.// Творения. Ч. I – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1902. – С. 205.
[15] **Св, Григорий Богослов.** Слово о богословии второе.// Творения. Ч.III – Москва, 1889. – С. 28.
[16] **Св, Иоанн Златоуст.** Толкование на пр. Исаии, XI.// Творения. Т. VI. – Санкт-Петерсбург, 1898. – С. 238.
[17] Tropar din cîntarea a 7-a de vineri al glasului al 3-lea din Octoih.
[18] **Хрисанф (Ретивцев), еп.** Религии Древнего Мира в их отношении к христианству. Т. III – Санкт-Петерсбург, 1878. – С. 603, 604.
[19] Ibidem, P. 619.
[20] **Ефименко П. П.** Первобытное общество. – Киев, 1953. – С. 334, 410.
[21] **Элфорд Алан Ф.** Боги нового тысячелетия. – Москва, 1999. – С. 196.
[22] Ibidem, P. 54-55; 59.
[23] **Токарев С. А.** Религия в истории народов мира. – Москва, 1965. – С. 34-38.
[24] **Грубе В.** Духовная религия Китая. – Издание Брокгауза-Ефрона, 1912. – С. 91-92.
[25] **Мензис А.** История религии. – Санкт-Петерсбург, 1905. – С. 69.
[26] **Св. Иоанн Кассиан Римлянин.** Писания. – Москва, 1892. – С. 298.
[27] **Св. Антоний Великий.** Писания. – Москва, 1833. – С. 16, 17; **Св.Исаак Сириянин.** Слово 31-е .// Творения. – Москва, 1854. – С. 139, 140; **Пресвитер Руфин.** Жизнь пустынных отцов. – Свято-Троицкая Серигева Лавра, 1898. – С. 18, 19.
[28] **Померанцева Э. В**. Мифологические персонажи в русском фольклоре. – Москва, 1975. – С. 28-149; **Мокшин Н. Ф**. Религиозные верования Мордвы. – Саранск, 1968. – С. 17-46; **Муродов Отамурод.** Древние образы мифологии у таджиков долины Зеравшана. –

Душанбе, 1979. – С. 15; **Лавров Л.И.** Доисламские верования адыгейцев и кабардинцев. // Сб. «Исследования и материалы по вопросам первобытных религиозных верований». Труды Института Этнографии АН СССР, Т. 51. – С. 195, 201-203; **Коруновская Л. Э.** Доисламские верования в Индонезии. // Сб. «Исследования и материалы…» Т. 51. – С. 237, 238; **Семенова А.** и **Шувалова О.** Талисманы и амулеты. - Санкт-Петерсбург, 2000. – С. 48-54.

[29] **Померанцева Э. В.** Мифологические персонажи в русском фольклоре. – С. 118.

[30] **Мокшин Н. Ф.** Религиозные верования Мордвы. – С. 15-39; П**отапов Л. П.** Культ гор на Алтае. // Журнал «Советская этнография», 1946, № 2. – С. 159.

[31] **Померанцева Э. В.** Мифологические ерсонажи в русском фольклоре.– .3; Энциклопедия «Брокгауз-Ефрон». – Санкт-Петерсбург, 1893. Т. VIII А. – С. 950.

[32] **Муродов Отамурод.** Древние образы мифологии у таджиков долины Зеравшана. – Душанбе, 1979. – С. 15.

[33] Ibidem.

[34] **Коруновская Л. Э.** Доисламские верования в Индонезии.// Сб. «Исследования и материалы…» Т. 51. – С. 238.

[35] **Св.Антоний Великий.** Писания. – С. 17; **Св.Исаак Сириянин.** Слово 31-е. Творения. – С. 139, 140 ср.: Иак. 4, 7; Еф. 6, 11.

[36] **Анисимов А. Ф.** Духовная жизнь первобытного общества. – Москва, 1966. С. 108.

[37] Журнал «Советская этнография» № 2, 1946. – С. 145, 146.

[38] **Зыбковец В. Ф.** О черной и белой магии. – Москва, 1963. – С. 10-62.

[39] **Райт Гарри.** Свидетель колдовства. – Москва, 1971. – С. 56.

[40] Ibidem

[41] **Клитин А. М., проф. прот.** История религии. – Одессы, 1910. – С. 216; **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 314, 315.

[42] **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 308-312.

[43] **Воронцова Е. С.** Культура Древнего Рима. Т. I – Москва, 1971. – С. 203, 204.

[44] **Тураев В. И**. История Древнего Востока. Т. I – Ленинград, 1936. – С. 121; **Кычанов И**. Звучат только письмена. – Москва, 1965. – С. 73.

[45] **Зыбковец В. Э.** Дорелигиозная эпоха. – Москва, 1959. – С. 240-243.

[46] **Покровский М. Н.** Очерк истории русской культуры. Т. II – Москва, 1923. С. 9, 16-18; Citate după: **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 164, 184.

[47] **Семенов Ю.И.** Возникновение человеческого общества. – Красноярск, 1962. – С. 438.

[48] **Лукачевский А.** Происхождение религии. Москва, 1930. – С. 86; Cit. după: **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 186, 187.

[49] **Зыбковец В. Э.** Дорелигиозная эпоха. – Москва, 1959 – С. 215.

[50] Ibidem, P. 214, 215.

[51] **Ефименко П. П.** Первобытное общество. – Киев, 1953. – С. 410.

[52] **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 184.

[53] **Васильев Л. С.** Культы, религии, традиции в Китае. – Москва, 1970. – С. 42.

[54] **Лубо-Лесниченко Е. и Шафрановскя Т.** Страницы истории китайского искусства. // Сб. «Вглубь веков». – Ленинград, 1961. – С. 144.

[55] **Васильев Л. С.** Культы, религии, традиции в Китае. – Москва, 1970. – С. 43.

[56] **Гревенс Н. Н.** Культовые предметы хантов. // Ежегодник Музея Истории религии и атеизма. Т. IV. – 1960. – С. 430.

[57] **Васильев Л. С.** Культы, религии, традиции в Китае. – Москва, 1970. – С. 412, 413.

[58] **Белявский В. А.** Вавилон легендарный и Вавилон исторический. – Москва, 1971. – С. 207.

[59] **Кленгель-Брандт Эвелин.** Путешествие в древний Вавилон. – Москва, 1974. – С. 179.
[60] **Тэйлор Э. Б.** Первобытная культура. – Москва, 1989. – С. 314.
[61] **Св.Григорий Нисский.** О чревовещательнице.// Творения. Ч. IV. – Москва, 1863. – С. 197; **Св. Василий Великий.** Толкование на пр. Исаии.// Творения. Ч. II – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1900. – С. 248.
[62] **Соколова З. П.** Культ животных в религиях. – Москва, 1972. – С. 30, 31.
[63] **Ефименко П. П.** Первобытное общество. – Киев, 1953. – С. 346-352; 490-499, 512.
[64] Ср. : **Еремеев А. Ф.** Происхождение искусства. – Ленинград, 1970. С. 197.
[65] Ср.: **Авдеев А. Д.** Происхождение театра. – Ленинград – Москва, 1959. – С. 72, 73.
[66] **Ливингстон Д.** Путешествие по Южной Африке. Москва, 1937. – С. 20.
[67] Ср.: **Косвен М. О.** Очерки истории первобытной культуры. – С. 180-182; **Ефименко П. П.** Первобытное общество. – С. 522; **Соколова З. П.** Культ животных в религиях. - С. 23.
[68] **Кастере Н.** Десять лет под землей. – Москва, 1956. – С. 130-175.
[69] **Хейердал Тур.** Приключения одной гипотезы. – Ленинград, 1969. – С. 125-148.
[70] **Хейердал Тур**. Аку-Аку. Тайна о. Пасхи. – Москва, 1959. – С. 131-133.
[71] **Токарев С. А.** Ранние формы религии и их развитие. – Москва, 1964. – С. 69-71.
[72] **Savin Ioan G.** Fiinţa şi Origina Religiei. – Bucureşti, 1937.- P.165, 169.
[73] **Morgan Lewis G.** Древнее общество. – Ленинград, 1934. – С. 50 и 69.
[74] **Элькин А.** Коренное население Австралии. – Москва, 1952. – С. 174, 175.
[75] **Коростовцев М. А.** Религия Древнего Египта. – Москва, 1976. – С. 29-31 и 48, 49; **Лукиан.** О сирийской богине.// Сочинения. Т. I – Москва, 1915. – С. 293.
[76] **Геродот.** История в девяти книгах. Кн. II Гл. 4. – Ленинград, 1972.
[77] **Лукиан.** О Сирийской богине. – С. 292, 293.
[78] **Коростовцев М. А.** Религия Древнего Египта. – С. 157-160.
[79] Ibidem. – P. 176, 177.
[80] **Аверкиева Ю. П.** К вопросу о тотемизме у индейцев Северо -Западного побережья Северной Америки. // Сб. «Исследования и материалы…». Т. 51. – С. 257.
[81] **Астафьев И.** Древности вавилоно-ассирийские по новейшим открытиям. – Санкт-Петерсбург, 1882. – С. 141, 142.
[82] Ibidem, – P. 142, 143.
[83] **Хинц В.** Государство Элам. – Москва, 1977. – С. 154, 155.
[84] **Астафьев И.** Древности вавилоно-ассирийские по новейшим открытиям. – Санкт-Петерсбург, 1882. – С. 144-146.
[85] **Коростовцев М. А.** Религия Древнего Египта. – С. 52.
[86]**Тураев Б. А**. Бог Тот.//«Записки Историко-филологического факультета С.-Петерсбургского университета». 1898. – С. 46.
[87] **Коростовцев М. А.** Религия Древнего Египта. – С. 146, 147.
[88] **Руднев В. А.** По историческим и культовым местам Индии. – Москва, 1980. – С. 102, 103.
[89] **Геродот.** История в девяти книгах. Кн. II Гл. 52, 53 – Ленинград, 1972. – С. 97.
[90] **Арсеньев В. К.** В дебрях Уссурийского края. – Москва, 1952. – С. 445.
[91] **Геродот.** История в девяти книгах. Кн. II Гл. 52, 53 – Ленинград, 1972. – С. 74, 75.
[92] **Тураев Б. А.** История Древнего Востока. Т. II – С. 12.
[93] **Лукиан**. О сирийской богине. Сочинения. Т. I – С. 311, 312.
[94] **де Ланда Диего.** Сообщение о делах в Юкатане, – Москва-Ленинград, 1955 – С. 154, 155; **Токарев С. А**. Религия в истории народов мира. – С. 266, 267.
[95] **Горбовский А.** Старые загадки истории и новые гипотезы. // Журнал «Наука и жизнь», 1963, № 1. – С. 77.
[96] Культура Древнего Рима (отв. Редактор – Е. С. Голубцова), Ч. I – Москва, 1985. – С. 180.

[97] **Малеванский Гр., с**ящ. О происхождение и первоначальной форме политеизма. // Журнал «Труды Киевской Духовной Академии». 1876. IX. – С. 530, 531.
[98] **Игумен Марк**. Злые духи и их влияние на людей. – Москва, 1999, – С. 107
[99] **Астафьев И.** Древности вавилоно-ассирийские по новейшим открытиям. – Санкт-Петерсбург, 1882. – С. 141, 142.
[100] **Маккулин Дж. Г.** Хетты и их современники в Малой Азии. – Москва, 1983. – С. 23, 124.
[101] **Элфорд Алан Ф.** Боги нового тысячелетия. – С. 41, 181.
[102] Ibidem, – P. 62, 63.